

DE A. SMITS VAN
DE SCHIEF
DE NEDERL...

DE A. SMITS O.V.B.
DE SCHEURING IN
DE NEDERLANDEN

Dom Arnoldus Smits (1914-2005)

Historicus van de “Scheuring der Nederlanden” en biograaf van Modest Van Assche

Op 5 april 2005 overleed in de Sint-Lukaskliniek in Assebroek (Brugge) de benedictijnermonnik dom Arnoldus Smits van de Sint-Pietersabdij Steenbrugge, in zijn 91ste levensjaar. Nauwelijks enkele maanden later, op 18 november, werd hij gevolgd door dom Aubert-Tillo Van Biervliet, archivaris maar ook historicus van zijn abdij.¹ Aldus verlieten twee eminente geschiedkundigen deze communiteit, in de nadagen van haar roemrijk bestaan. Beiden hebben hun hele kloosterlijke leven lang de nauwe band gezien tussen hun abdij en de Vlaamse beweging. Beiden waren op hun eigen wijze langdurig bezig met historisch-wetenschappelijk werk. Tot enkele maanden voor zijn dood verbeterde Smits nog op zijn ziekbed de drukproeven van zijn allerlaatste boek: *Arnold van Tiegem ridder-bisschop*, dat nog voor einde 2004 verscheen. Het tekent de veeleisende monnik-historicus dat hij daarbij een pas in druk gegeven Gronings proefschrift over deze figuur nog verwerkte.²

1. Dom Aubert-Tillo Van Biervliet (1920-2005), auteur van een verdienstelijk *Steenbrugge. Geschiedenis van de abdij en van de parochie*, Steenbrugge, 1980. Over het archief van de abdij, dat waardevolle documenten m.b.t. de Vlaamse beweging bevat, schreef hij: A.-T. Van Biervliet, Het archief van de Sint-Pietersabdij van Steenbrugge, in: *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, dl. 44, 1978, nr. 1-2, pp. 219-227. Van zijn kleinere publicaties zijn hier van belang: Dom Isidoor Lambrecht (1896-1979, abt 1947-1967, opvolger van Van Assche), in: *Halletorentje*, jg. 12, 1967, nr. 2, pp. 63-65; A.-T. Van Biervliet, *Briefwisseling tussen Cyriel Verschaeve en dom Modest van Assche*, in: *Verschaeviana*, Brugge, 1972, dl. 1, afl. 2, pp. 245-256 en A.-T. Van Biervliet, *Nog brieven van Cyriel Verschaeve aan dom Modest van Assche*, in: *Verschaeviana*, Brugge, 1976, dl. 1, afl. 5, pp. 497-527; A.-T. Van Biervliet, *Verschaeve en de Vlaamsche Vlagge*, in: *Verschaeviana*, Brugge, 1974, dl. 2, afl. 1, pp. 61-92; A.-T. Van Biervliet, Onze kwartierstaat: dom Modest van Assche, abt der Sint-Pietersabdij, in: *Vlaamse Stam*, jg. 11, 1975, nr. 10, pp. 531-536; “Soldatenliedjes” van Cyriel Verschaeve in “De Belgische Standaard” 1916, in: *Verschaeviana, Jaarboek*, Brugge, 1982, pp. 63-120.
2. A. Smits, *Arnold van Tiegem ridder-bisschop. Leven van de stichter van de abdij van Oudenburg, patroon van de brouwers*, Tielt, 2004; R.I.A. NIP, *Arnulfus van Oudenburg, bisschop van Soissons, monnik en model. Een bronnenstudie*, Leuven, 2004. Voordien had Smits gepubliceerd: A. Smits, Sint-Aernout, patroon der brouwers, in: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 1985, afl. 2, pp. 232-263.

Arnoldus Smits met de eerste twee delen van zijn boek *1830, scheuring in de Nederlanden* bij de uitreiking van de Leon Elautprijs van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde op 24 oktober 1984 in Gent.
[ADV N, BE ADV N AC670 - Archief Arnoldus Smits]

Daarmee was hij teruggekeerd naar zijn eerste opleiding aan de universiteit van Utrecht, de middeleeuwse geschiedenis. Dit terrein heeft hij later vrijwel nooit meer betreden. In de inleiding tot zijn laatste boek bekende hij niet meer in staat te zijn vreemde archieven ter plaatse te consulteren en derhalve zijn grootse project over 183. *Scheuring in de Nederlanden* onvoltooid te moeten achterlaten. Inderdaad, het vijfde en laatste deel is niet meer verschenen. Het zou gehandeld hebben over de peripetieën van de tiendaagse veldtocht en de situatie in 1831.

In deze bijdrage zal de hoofdaandacht voornamelijk gaan naar de voorbereiding op, de uitgave van en de reacties op het vierdelige werk (1950, deel I en II in 1983 en deel III en IV in 1999). In de aanloop naar dit omvangrijk historische werk liggen evenwel een aantal stapstenen die de biografische kronkelingen in een duidelijk ideologisch landschap neerleggen, dat van een intrinsieke verbinding tussen de Groot-Nederlandse gedachte en het Vlaams-nationalisme. Achtereenvolgens komen zijn Delftse jaren aan bod (1932-1934), zijn verkenningstocht in de Zuid-Afrikaanse problematiek (vanaf 1937) en zijn ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog (1940-1945), beide laatste gesitueerd binnen de muren van een algemeen erkende 'Vlaamsgezinde' abdij. In die 12-13 jaar situeert zich de onmiddellijke voorbereiding op zijn 'Groot-Nederlands' onderzoek naar de betekenis van de Belgische Revolutie van 1830.

Arnold (want zo heette hij ook in het burgerlijk leven, naar zijn grootvader) is geboren op 6 oktober 1914 in Dinteloord, in het westelijk deel van Noord-Brabant, toen een 'fraai landbouwdorp' in het zeekleipoldergebied.³ Zijn humaniorastudies deed hij aan het Sint-Norbertus-lyceum in Roosendaal (1926-1932), waar nog de Vlaamse priester-leraar Jozef De Cock voor de klas stond. De Cock was bij het begin van de Eerste Wereldoorlog naar Nederland uitgeweken en werd, toen bleek dat een terugkeer naar België vanwege activistische stellingnamen onmogelijk was, kort na 1919 leraar in Roosendaal.⁴ Blijkbaar wist de jonge Arnold in 1932 niet goed wat aan te vangen en twijfelde hij tussen arts of ingenieur. Hij koos uiteindelijk voor een ingenieursopleiding in Delft (zijn vader was een aannemer en had een grote werkloos).

In de korte studieperiode (1932-1934) heeft het lidmaatschap van een Rooms-Katholieke Studentenvereniging hem in contact gebracht met het Dietse Studenten Verbond (DSV) – Delft was een van de vier oudste afdelingen. Er zijn,

3. Biografische gegevens zijn ontleend aan *Duet, driemaandelijks tijdschrift van de St. Godelieveabdij Brugge en St. Pietersabdij Steenbrugge*, speciaal nummer gewijd aan Arnoldus Smits, jg. 14, 1994, nr. 3, n.a.v. zijn tachtigste verjaardag; en aan de gesprekken in de abdij die we hadden 1985-2004.

4. R. Boudens, *Cock, Jozef de*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tiel, 1998, dl. 1, pp. 755-756. (Jozef de Cock, 1877-1944)

tijdens de laatste Roosendaalse jaren van Smits, geen directe sporen van het DSV nawijsbaar. Met name wordt dan gedacht aan Willem Goedhuys (1899-1978), een vertrouweling van Robrecht De Smet in de jaren 1922-1928, die voornamelijk vanuit Amsterdam ijverde voor een verschuiving naar rechts binnen het verbond. Dat kan men al lezen in een brief aan Pieter Geyl, 19 juli 1930, waarin hij betoogde dat de Dietsgezinde jongeren lak hadden aan de traditionele partijpolitiek, en aan “*een nieuwe staatsorde*” dachten. Zelf had hij het op 4 september 1930 over een “*organische en solidaristisch opgebouwde*” maatschappij, het herkenbare jargon van het Verdinaso.⁵ Het zijn deze ‘nieuwe’ ideeën die Delft reeds voor Smits’ aankomst bereikten.

Het katholieke studentenmilieu in Delft was gekenmerkt door dergelijke Verdinaso-sympathieën, maar ook door een strakke, katholiek-integralistische denkhouding onder de invloed van pater Carlos Van Sante.⁶ Toch mag die DSV-strekking niet overtrokken worden. Zelfs een neefje van Pieter Geyl in Delft, einde academiejaar 1931-1932, “*ijverig Groot-Nederlander*”, maar uit “*een klein kringetje van enthousiasten*”, wist natuurlijk “*van toeten noch blazen*”. Maar, deze enthousiasten lazen wel *Vlaanderen* van Jozuë De Decker en Robrecht De Smet (deze laatste was een goede bekende van de Sint-Pietersabdij). Er zullen er wel meer in Delft geweest zijn die dit blad als “*wekelijksch voedsel*” tot zich namen.⁷ Dit ergerde Pieter Geyl mateloos. De Groot-Nederlandse strekking in Nederland zelf, zo schreef hij vanuit Londen in een uitvoerig rapport van 24 april 1933, is precies zo minuscuul, omdat ze “*de invloed van de zienswijze van dit blad zeer diep [heeft] ondergaan*”. De Dietse studenten “*staan er in het bijzonder weerloos tegen*”.⁸

Het waren die jaren waarin pater Antoon (Cornelius) Van Clé, van de norbertijnenabdij van Tongerlo, pastoraal werk onder katholieke studenten in Delft verrichtte.⁹ In die periode ging Smits eveneens op bezoek bij pater Werenfried Van Straten en zo ontstond eerst het plan om in te treden in Tongerlo, een abdij die een niet onbelangrijke rol speelde in de ontmoetingen tussen Zuid en Noord. Maar het liep niet zo. Smits was wel, zo vertelde hij later, in 1934 reeds uitgesproken Groot-Nederlandsgezind en bekend met de ideeën van Geyl. Het zal daarnaast ook een combinatie van Goedhuys en De Smet geweest zijn. En het gehoor van Wies Moens was in Noord-Brabant van specifiek katholieke kringen verscho-

5. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen: brieven en notities, II. 1928-1932*, Antwerpen-Utrecht, 1974, p. 314, nr. 295 en p. 319, nr. 297. Over W. Goedhuys, zie R. Vanlandschoot, *Goedhuys, Willem*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, 1998, dl. 2, p. 1331.

6. L. Buning & L. Vandeweyer, *Sante, Carlos J. van*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, p. 2694. (Carlos Van Sante, 1896-1947). Hij kwam in 1932 in conflict met de kerkelijke overheid. In 1933 was hij in Delft nog betrokken bij de Oranje-hulde.

7. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, II [...]*, pp. 432-433, nr. 345, brief aan H. Vos, 24 juni 1932.

8. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen: brieven en notities, III. 1933-1936*, Antwerpen-Amsterdam, 1975, pp. 13-14, nr. 363, rapport aan F.J.W. Drion.

ven naar DSV-groepjes. Dat wijst er toch op dat bepaalde studentenkringen in de onmiddellijke omgeving van Arnold Smits onder de invloed van 'dinaso'-ideeën gekomen waren.¹⁰ Leg ik alle ingrediënten van zijn geestelijke leefwereld samen, dan kom ik tot een Groot-Nederlandse opvatting, gespekt door *Vlaanderen*, het solidaristische sausje van Goedhuys en Moens en vastgehouden in een integraal-katholiek denkkader.

Het heeft niettemin enig nut twee uitgesproken meningen van Pieter Geyl in 1934 (toen nog in Londen), met betrekking tot Vlaanderen en Nederland, aan te halen. Ze komen uit het tijdschrift *De Opbouw*, een "democratisch tijdschrift voor Nederlandsch-Indië". Vooreerst het bekende verwijt aan het weekblad *Vlaanderen*, dat "een noodlottige verwijdering teweegbracht tussen politici en studenten". De tweede mening gold de in 1931 opgerichte "fascistische beweging in West-Vlaanderen, de *Dinasso's, onder Van Severen*", die duidelijk niet zijn sympathie had.¹¹ Deze meningen van Geyl werden in sommige DSV-kringen nauwelijks geaccepteerd. Het is dus niet zeker dat Smits alleen maar Geyl tot 'leermeester' had, zoals hij later graag vertelde.

Het DSV zelf was in 1934 aan een zware crisis toe. De laatste vacantieleergang had in Wageningen plaats op 19-23 maart. Van het 19de Diets Studentencongres in Gent, 24-25 maart 1934, vond Geyl, die toen bezig was aan het tweede deel van zijn *Geschiedenis van den Nederlandschen stam*, dat het gevaarlijk dicht stond "bij de Duitsche nationaal-socialistische gedachte".¹² Hij had net, op 12 maart, het voorwoord ondertekend bij dit tweede deel, dat hij aan de "jongeren van de Dietsche beweging" opdroeg.¹³ Deze aansporing kwam te laat. Twee tijdschriften van het DSV kenden een precair bestaan: *Dietsche Orde* en *Schouw*. We kunnen nu dankzij Lode Wils, Louis Vos en Pieter van Hees beter de achtergronden inschatten van de crisis in de Groot-Nederlandse beweging en in het DSV.¹⁴

9. N. Wouters, *Clé, Fons (eigenlijk Cornelius J.A.) van*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, pp. 739-740. (Fons Van Clé, 1891-1955).

10. Zie P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, II [...]*, p. 415, nr. 342, brief aan F.W.J. Drion, 14-16 april 1932.

11. P. Geyl, *De Vlaamse kwestie; jongste ontwikkeling en vooruitzichten (1934)*, in: *De Opbouw*, jg. 17, 1934, nr. 1 (herdrukt in P. Geyl, *Noord en Zuid. Eenheid en Tweeheid in de Lage Landen*, Utrecht, 1960, pp. 40-46, citaat op pp. 44-45). Geyl heeft dit artikel besproken in een brief aan J. Hülsmann, 17 augustus 1934: P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III [...]*, pp. 64-65. Hülsmann was lid van het DSV en medewerker van R. De Smet.

12. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III [...]*, p. 60, nr. 381, brief aan J.D. Sibie, 21 maart 1934.

13. Geciteerd uit P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse stam*, Amsterdam, 1961, p. 5. Ook nog eens aangehaald in P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen: Brieven en notities, I. 1911-1927*, Antwerpen-Utrecht, 1973, p. 23.

14. L. Vos, *De Dietsche Studentenbeweging 1919-1940*, in *Acta. Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*, Gent, 1982, pp. 451-493 (vnl.

Smits zelf meende zich ook te herinneren dat hij en zijn studiegenoten toen in Delft uitkeken naar de Nederlandse Verdinaso-groepjes, voornamelijk onder invloed van pater Carlos Van Sante, de man die zich in 1933 zo had ingespannen voor een (nationalistische en Groot-Nederlandse) Willem van Oranje-hulde in Delft, waarin naast Pieter Geyl, ook Verschaeve en De Smet een rol speelden. Het dsv en voornamelijk Willem Goedhuys hadden in elk geval veel met deze herdenking te maken, zelfs met de intriges vanwege Robrecht De Smet.¹⁵

In elk geval, onder de bescherming van Van Clé en Van Straten, trok Arnold door Vlaanderen en belandde, met zijn Delftse 'Verdinaso-sympathieën' (zo zei hij zelf) uiteindelijk op 3 september 1934 in de Sint-Pietersabdij in Steenbrugge, waar de roep en het charisma van de jonge abt dom Modest Van Assche (hij was toen 43 jaar oud) reeds tot ver buiten de abdij verspreid was. Heeft hij bij de intrede de overtuiging afgelegd dat de toekomst van de Dietse Stam in de "nieuwe sociale en politieke ideeën" van het Dinaso lag, zoals Jan Hülsmann, de oud dsv'er, oud-medewerker aan *Vlaanderen* en oud-medewerker aan de Jong Nederlandse Gemeenschap van Robrecht De Smet in september 1934 nog meende?¹⁶ Welk Vlaams-nationalistisch milieu leerde Smits in Steenbrugge kennen en leefde er bij de abt enige uitgesproken Groot-Nederlandse overtuiging?

De jonge medebroeders die in 1933 waren ingetreden, zoals Jeroom De Cloedt uit Stene bij Oostende¹⁷, Jan Dekkers uit Antwerpen¹⁸ en Jozef Dumon uit Blankenberge

in fine); P. van Hees, "Dietsche Orde" (1932-1933) en "Schouw" (1933-1934). Twee tijdschriften van het 'Dietsch Studentenverbond' en het 'Algemeen Vlaamsch Hoogstudentenverbond', in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 54, 1995, nr. 3, pp. 151-165. Ook L. Wils, *De Grootnederlandse Beweging 1914-1944. Ontstaan, wezen en gevolgen*, in: *Acta. Colloquium over de geschiedenis [...]*, pp. 415-450 en L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994, pp. 261-291. Over de gebeurtenissen uit 1933 en 1934: L. Wils, *De Grootnederlandse geschiedschrijving*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jg. 61, 1983, nr. 2, pp. 322-366, eveneens in L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland [...]*, pp. 384-428, vnl. pp. 404-406.

15. Uitvoerig behandeld in R. Vanlandschoot, Cyriel Verschaeve en Willem van Oranje, naar aanleiding van het eeuwfeest te Delft in 1933, in: *Mededelingen van de Orde van den Prince*, nr. 6, 1971/1972, pp. 63-73. In P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III [...]*, pp. 20-22, nr. 364 en noot 9, brief H. Vos aan Geyl, 9 mei 1933, is er sprake van de bundel *Wilhelmus van Nassauwe*, Middelburg, 1933. Zie eveneens P. van Hees, Willem van Oranje 1533-24 april 1933, in: *Utrechtse Historische Cahiers*, jg. 4, 1984, nr. 2-3, pp. 83-104.

16. Zie de brief van P. Geyl aan J. Hülsmann, 22 september 1934: P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III [...]*, p. 71, nr. 388. Geyl nam hem de 'dinaso'-ideeën kwalijk.

17. Dom Filips de Cloedt (1912-1989). Zie A. Durnez, *Cloedt, Filips de*, in: J. Deleu, e.a. (red.), *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (EVB)*, Tielt, 1973-1975, dl. 1, pp. 303-304. Niet opgenomen in *NEVB*; De Cloedt schreef *Onze volkse en religieuze herwording*, Brugge, 1945, pleidooi voor een intrinsiek samengaan van religie en cultuur. In 1967 abt van de Sint-Petrus en Sint-Paulusabdij van Dendermonde.

18. Dom Eligius Dekkers (1915-1998), abt van 1967 tot 1981. Grondlegger van het *Corpus Christianorum* (de wetenschappelijke studie van de Kerkvaders, sedert 1953); een goede be-

(later Antwerpen)¹⁹, waren allen afkomstig uit het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS), in de nadagen van het conflict met het Belgische episcopaat. Hun grote voorbeeld was Ernest Van der Hallen (1898-1948), wiens *Brieven aan een jonge vriend* (oktober 1932) voornamelijk op Jan Dekkers een diepe indruk maakte. Het was bekend dat Van der Hallen niets voelde voor het Verdinaso.²⁰ Van zijn kant was abt Van Assche sinds het begin van de jaren 1930 steeds nauwer gaan samenwerken met Frans Daels rond de IJzerbedevaart en de vredesactie in Vlaanderen.

De volgelingen van Van der Hallen en Daels hadden zoals zovele Vlaams-nationalisten vage sympathieën voor Groot-Nederland, maar niet op de wijze van het weekblad *Vlaanderen* of van de militaristische beweging van Joris Van Severen. Als novice en filosofiestudent zag dom Arnoldus in 1934-1937 zijn abt verwickeld raken in bitsige discussies over de evolutie van de IJzerbedevaart en voornamelijk omtrent de draagwijdte van het pacifisme en zijn steun aan de Vlaamse dienstweigeraars. Het zal derhalve voor de Noord-Brabander toch enige aanpassing gevegd hebben. Zijn afscheid aan Delft viel inderdaad samen met een ernstige waarschuwing van Pieter Geyl, die in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 en 20 september 1934 de “*onbekooktheden van de Groot-Nederlandsche beweging*” (zowel in Nederland als in Vlaanderen) aan de kaak stelde.²¹

Maar Smits kreeg ruimschoots de tijd om, onder leiding van dom Modest, een nieuw studieonderwerp aan te vatten: het benedictijnse missionaire werkveld in Zuid-Afrika. Precies dat zou hem in de kortste keren de Groot-Nederlandse ideeën van Cyriel Verschaeve onder ogen brengen. Na de betrekkelijke stilte van het noviciaat kan het voorjaar 1936 gezien worden als de eerste ‘uitbraak’ van de jonge benedictijn. Dit is eveneens het ogenblik waarop Pieter Geyl zijn Londense standplaats verlaat en een leerstoel geschiedenis in Utrecht aangeboden kreeg. Van de Delftse “*onbekooktheden*” kwam Smits nu terecht in een scherpe nationalistische

kende van Ernest Vander Hallen; derde voorzitter van het Jozef Lootensfonds (1969-1998). Over zijn wetenschappelijke betekenis, zie Th.E. Schockaert, *Bibliografie van dom Eligius Dekkers O.S.B.*, Leuven, 1995; verder: R. Vanlandschoot, *Dekkers, Jan*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, pp. 888-889 en R. Vanlandschoot, Dom Eligius Dekkers, een portret even van terzijde, in: *Sacris Erudiri, A journal of the inheritance of early and medieval christianity*, jg. 38, 1998-1999, pp. 37-45.

19. Dom Amandus Dumon (1914-1976), bibliothecaris van de abdij (1967-1976), verzamelaar van waardevolle publicaties en documenten m.b.t. de Vlaamse beweging. R. Vanlandschoot, *Dumon, Jozef*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, p. 1014.

20. L. Vos, *Bloei en ondergang van het AKVS. Dl. II: Geschiedenis van de Katholieke Vlaamse Studentenbeweging 1914-1935*, Leuven, 1982, pp. 220 e.v.; L. Vos, *Hallen, Ernest van der*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 1398-1400.

21. Zie P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III [...]*, p. 66, nr. 385, 18 augustus 1934 en noot 2 (aankondiging) en p. 112, nr. 407, 4 maart 1935 (terugblik op deze waarschuwing).

discussie over Zuid-Afrika en de haast rancuneuze tegenstelling tussen de kapelaan van Alveringem, de abt van Steenbrugge en Frans Daels over pacifisme en Vlaamse beweging.

In mei 1937 kreeg Smits een bescheiden plaats toegewezen in de redactie van het nieuwe tijdschrift *Dietschland-Zuid-Afrika*, een initiatief van zijn abt, aanvankelijk bedoeld als voortzetting van een missietijdschrift (in samenwerking met de benedictijnenabdij van Dendermonde), maar op instigatie van Van Assche zelf, Jan Broekman, Elisabeth Conradie²², Abel Coetzee²³, Modest Lauwerijs²⁴, Martha Vande Walle en dom Smits ging de hoofdaandacht naar de Zuid-Afrikaanse geschiedenis en letterkunde en de beklemtoning van de stamverwantschap met Vlaanderen en Nederland. Het initiatief had zijn oorsprong in de allerlaatste brief van Robrecht De Smet, op 22 april 1937, een week voor zijn dood, aan dom Modest Van Assche. De brief bevatte een terugblik op de stichtingspoging voor de Eerste Wereldoorlog, samen met Cyriel Verschaeve, van een Vlaamse missiecongregatie. Documenten en briefwisseling daarover werden in de handen van de abt gegeven.²⁵ Dit werd het eerste onderzoeksproject van Smits en de aanzet voor zijn Zuid-Afrikastudiën.

Abt Van Assche en pater Smits raakten snel in redactionele moeilijkheden. De samenwerking tussen de twee abdijen brak de tanden stuk op het cultuurpolitieke programma van Verschaeve en De Smet. Dendermonde hechtte meer belang aan de specifieke missieproblematiek en wenste niet voorbij te gaan aan de toen reeds pijnlijk aangevoelde scheiding tussen blank en zwart. Dom Anselm De Meersman had in 1936 een boekje gepubliceerd, *Het rassenvraagstuk in Zuid-Afrika*,

22. Elisabeth Conradie (1903-1939), pleegdochter van professor en mevr. H. Burger. Tijdens haar studies aan de universiteit in Amsterdam in 1934 leerde zij Jan H. Broekman en Martha Vande Walle kennen. In 1938-1939 verbleef zij in Vlaanderen. R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve*, Tielt, 1998, p. 342.

23. Abel Coetzee was verbonden aan de universiteit van Johannesburg, verbleef in 1938 in Nijmegen en kwam zo in contact met de Steenbrugse redactie. Zie A. Smits, *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika*, Brugge, 1943, p. 208.

24. Modest Lauwerijs (1887-1967), voordrachtkunstenaar, trok in 1920 naar Zuid-Afrika. J. Florquin & G. Opsomer, *Lauwerijs, Modest*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 1803-1804. A. Smits, *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika [...]*, pp. 220 e.v. geeft meer informatie.

25. A. Smits, *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika [...]*, p. 228 en noot 26. Dit was de eerste publieke vermelding van dit Zuid-Afrikaans initiatief. Smits zelf gaf een korte terugblik in A. Smits, Robrecht de Smet en Zuid-Afrika, in: *Halletorentje*, jg. 13, 1966, nr. 2, pp. 30-34; op basis van het archiefmateriaal verzamelde A. Dumon, *Enkele notities over kapelaan Robrecht de Smet 1907-1924*, in: *Huldeboek Robrecht de Smet*, Tielt, 1968, pp. 32-85; vervolledigd door R. Boudens, *De mislukte poging van Cyriel Verschaeve en Robrecht de Smet tot oprichting van een congregatie voor de evangelisatie van de Zuidafrikaanse Boeren*, in: *Verschaeviana, Jaarboek, Brugge*, 1982, pp. 7-35.

en bovendien in het eigen tijdschrift een artikel geplaatst *Geen gelijkheid tussen wit en zwart*, tegen de opinie in van de Zuid-Afrikaanse minister Pirow, verdediger van de rassenscheiding.²⁶

Voornamelijk Jan Broekman was het niet eens met de Dendermondse monniken. Hun "*houding in zake sociale en nationale problemen*" (versta: de verhouding blank-zwart) werd niet geapprecieerd. Hij ventileerde zijn ongenoegen evenwel niet in het eigen Steenbrugse tijdschrift, maar in *Dietbrand* en *De Dietsche Gedachte*. Al snel beslisten Van Assche en De Meirsman uiteen te gaan. Dendermonde hield het eerst bij de aanvankelijke titel, *Dietschland-Zuid-Afrika* (maar wijzigde dit kort nadien in *Zuiderkruis*), en bleef louter missionair; Steenbrugge koos voor *Dietsland – Suid-Afrika*, in progressieve spelling en voor de Dietse stamverwantschap.²⁷

Niet iedereen dus had dezelfde hevige nationalistische visie op Zuid-Afrika. Smits hield zich daarbij wat op de achtergrond. Broekman beet door. Hij leek veel meer te voelen voor de oppositieleider Daniël Malan dan voor de meer gematigde politiek van generaal Hertzog van de Vereenigde Nasionale Party. In de tweede helft van 1937 verbleef Pieter Geyl enkele maanden in Zuid-Afrika. De Nederlandse historicus bleek een scherp waarnemer te zijn van de sociaal-economische toestanden, net zo goed als hij de band tussen Zuid-Afrika en Nederland wenste aan te halen.²⁸ Zijn realistische opmerkingen contrasteerden fel met de idealistisch-romantische visie van Verschaeve en van de kleinere stukken die Smits in het Steenbrugse tijdschrift toen liet verschijnen.

Dit redactionele werk 1937-1940 leidde als vanzelf naar zijn eerste publicatie in 1943, over Vlaanderen en Zuid-Afrika. Maar tussen 1937 en 1943 is op het eerste gezicht geen verschil merkbaar. De Groot-Nederlandse visie waarin voor Zuid-Afrika een opmerkelijke plaats werd ingeruimd, bleef bepaald door Cyriel Verschaeve, die nog in 1937 in *Dietsland – Suid-Afrika* een herdenkingsartikel over Robrecht

26. Het zou mij te ver leiden in te gaan op de specifieke discussies over de rassenscheiding van de Verenigde Nasionale Party en de repercussies daarvan in Vlaanderen.

27. Het vraagstuk van de blanken in Zuid-Afrika, in: *Dietschland-Zuid-Afrika*, jg. 1, 1937, nr. 2, p. 45; A. De Meirsman, *Geen gelijkheid tussen Wit en zwart*, in: *Dietschland Zuid-Afrika*, jg. 1, 1937, nr. 3, pp. 66-69; J.H. Broekman, *Dietschland-Zuid-Afrika*, in: *Dietbrand*, jg. 4, 1937, nr. 7, p. 230; J.H. Broekman, *Dietschland-Zuid-Afrika*, in: *Dietbrand*, jg. 4, 1937, nr. 9, p. 282; A.K., *Vlaanderen – Zuid-Afrika*, in: *De Dietsche Gedachte*, jg. 14, 1939, nr. 3, p. 29; J.-M. Goris, *Dietsland-Suid-Afrika*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, p. 956, waar niet ingegaan wordt op de oorzaak van de breuk.

28. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III [...]*, pp. 166-168, nr. 440, brief aan H. Vos, 30 september 1937. Ondertussen is meer geweten: P. van Hees & A.W. Willemsen (ed.), *Geyl in Zuid-Afrika. Verslag van de lezingen toernee langs universiteiten in Zuid-Afrika, juli-december 1937*, Amsterdam, 2000 (recensie door L. Simons, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 60, 2001, nr. 2, pp. 136-137 en M. Bas, *Pieter Geyl in Zuid-Afrika. Op bezoek bij mensen van het Afrikaner cultureel reveil*, in: M. Cailliau (red.), *De Nederlanden 'extra muros', Jaarboek 25*, Ieper, 2003, pp. 301-315).

De Smet (overleden op 1 mei) publiceerde. Smits had aandachtig geluisterd naar de homilie van de kapelaan in de abdijkerk op 23 augustus. Die visie was nog meer uitgesproken aanwezig in Verschaeves bijdrage in *De Blauwvoet*, die daaraan voorafging (juni). In aforistische bewoordingen vatte hij aldus samen: hoe opnieuw moest gebundeld worden wat “*de gang der geschiedenis verspreid had: Vlaanderen, Nederland, Zuid-Afrika. Hoe? Drievoudig-éen!*”.²⁹

Bij het naderen van de eeuwfeestherdenking van de ‘Grote Trek’ (1838-1938) verschenen heel wat publicaties, waarbij een enkele keer van Zuid-Afrikaanse kant over de Groot-Nederlandse eenheid gehandeld wordt. Smits heeft ze allemaal doorgenomen.³⁰ Verschaeve ging op zijn Steenbrugse elan door en liet in 1938 *Voortrekkerspad* verschijnen, een verzameling van vroegere Zuid-Afrika-opstellen (1923-1925), en een nieuw over ‘De Voortrekker’. Precies dit laatste actualiteitsstuk, herhaaldelijk opgeladen met hevige anti-Britse gevoelens, heeft het “*over de toverwoorden van onze tijden: bloed en bodem*”. De essays van Verschaeve werden ingeleid door Elisabeth Conradie. Zij huldigde de schrijver om zijn “*geloof in ons Dietse hede, ons stam-éenheid in verscheidenheid, Nederland, Vlaandere, Suid-Afrika*”. De boodschap van Verschaeve uit juni 1937!

Het boekje dat door Martha Vande Walle in de herfst van 1938 werd uitgegeven, kreeg uitgebreide pers aandacht in Vlaanderen en zorgde voor een verhevigde maar voorbijgaande bewondering voor Zuid-Afrika.³¹ Abt Van Assche gaf meteen aan Arnold Smits de opdracht een documentatiecentrum over Zuid-Afrika aan te leggen, speciaal dan over de Boerenoorlog (1899-1902). Het werd een heuse boeken- en tijdschriftenverzameling, die tot op vandaag intact binnen de abdijbibliotheek bewaard bleef. In december 2005 werd die verzameling in bewaring gegeven aan het ADVN in Antwerpen.

Toen op 27 oktober 1939 Elisabeth Conradie vroegtijdig overleed, voelde de redactie van *Dietsland – Suid-Afrika* zich verweesd. Dom Van Assche pontificeerde op tweede kerstdag in een herdenkingsmis, en het tijdschrift gaf in januari 1940 een speciaal nummer uit. Samen met pater Smits keek hij uit om de redactie te

29. In Memoriam Robrecht De Smet, in: *De Blauwvoet*, jg. 17, 1937, nr. 8, pp. 170-172; D.M.V.A. [Dom Modest Van Assche], Robrecht De Smet, een vriend van Zuid-Afrika, in: *Dietsland Zuid-Afrika*, jg. 1, 1937, nr. 1, pp. 22-23 (de homilie). Beide teksten opgenomen in C. Verschaeve, *Verzameld Werk, VII*, Brugge, 1959, pp. 435-444.

30. J.H. Bordeman, Naar een Dietsch Zuid-Afrika, in: *Dietbrand*, jg. 4, 1937, nr. 3, pp. 47-61; A. de Meersman, *De Groot Trek der Zuid-Afrikaansche Boeren*, Dendermonde, 1937; A. Coetzee, *De Zuidafrikaansche letterkunde*, Brussel, 1938 (lezingen voor het NIR); A. Coetzee, *Die Opkoms van die Afrikaanse Kultuurgedachte aan den Rand*, Johannesburg, 1938; E. Moritz, *Die Deutschen am Kap*, Weimar, 1938; W. Schmidt-Pretoria, *Die Kulturanteil des Deutschtums am Aufbau des Burenvolkes*, Hannover, 1938; C. Vanden Heever, Groot Nederlandse Eenheid, Kulturele Selfstandigheid en Dietse Samewerking, in: *Die Huisgenoot*, jg. 24, 3 en 10 november 1939.

31. Zie P.J. Verstraete, *Cyriel Verschaeve en Zuid-Afrika*, in: *Verschaeviana, Jaarboek*, Brugge, 1993 (1994), p. 325 en noot 26.

verbreden: G. Dekker, hoogleraar Nederlandse en Zuid-Afrikaanse letterkunde in Potchefstroom, Anna De Villiers (opvolgster van Conradie aan het Wellington Universiteitscollege) én Wies Moens accepteerden. Deze laatste was zeker via Broekman gecontacteerd. De besprekingen daaromtrent, zo meldt dom Smits in zijn boek uit 1943, waren in april 1940 in Gent afgerond. De oorlogsomstandigheden hebben de uitvoering van dit plan belet.

Voor dom Arnoldus begon de Tweede Wereldoorlog op een speciale wijze. Hij werd op 18 mei 1940 door de oorlogsomstandigheden, in de privékapel van Henricus Lamiroy, bisschop van Brugge, tot priester gewijd. Voor de neofiet werden de oorlogsjaren een spannende en beroerde aangelegenheid. Veel heeft hij van dichtbij meegemaakt. Niet alleen een norske kapelaan Verschaeve, die op 18 augustus 1940, na de eerste oorlogsbedevaart aan de IJzer in Diksmuide³², in de abdij aankwam en het grondig oneens was met dom Van Assche en Frans Daels. Verschaeve wilde alles op de Duitse kaart zetten. Van Assche was behoedzaam en voornamelijk Arnold Smits en Martha Vande Walle wilden een uitweg vinden voor het voortbestaan van hun tijdschrift.

De Duitse politiek ten aanzien van de Groot-Nederlandse eenheid en de problematiek van Zuid-Afrika daarin, was er een van ondoorzichtigheid en ambiguïteit. De hoogste bezettingsinstanties hadden het helemaal niet op met een Groot-Nederlandse constructie aan de westgrenzen, maar ze waren wel gecharmeerd, vanwege propagandistische doeleinden, met het opleven van anti-Britse 'Boeren'-gevoelens. Op een niet nader aangegeven ogenblik – ik vermoed in de allereerste maanden van 1941 – zijn Martha Vande Walle en Arnold Smits naar de diensten gegaan van Lutz Pesch, verbonden aan de Propaganda Abteilung België en de Dienststelle Volkstum. Als de herinneringen van Smits juist zijn, dan was hij het die al lang had aangedrongen om het tijdschrift opnieuw uit te geven, reeds van in augustus 1940. Hij heeft klaarblijkelijk Martha Vande Walle over de streep gehaald.³³ Zij vroegen toelating om *Dietsland – Suid-Afrika* verder te zetten, en kregen een besliste weigering te horen van Pesch, die op 9 april 1941 inschikkelijk gehengeld had naar de tekst van Verschaeves *Rodenbach's Droom* op het Gentse congres van de Dietse studenten (2 april 1941). Hij was zelfs bereid geweest de toespraak in het Duits te vertalen.³⁴

De beide redacteurs gaven hun Zuid-Afrikaanse plannen niet op en wijzigden hun strategie. Martha begon, nog in 1941 met een tweede uitgave van *Voortrekkers-*

32. Over de achtergrond van de oorlogsbedevaarten: P.J. Verstraete & C. Van Louwe, *De oorlogsbedevaarten: kroniek van de 'vergeten' IJzerbedevaarten*, Kortrijk, 2002.

33. A. Smits, *Dom Modest Van Assche: Kersten en Vlaming*, Steenbrugge, 1986, p. 144.

34. J.M. Goris, *Dietsland-Suid-Afrika [...]*, p. 956. R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 359-360.

pad. Zij slaagde erin om bij majoor Hans Teske, van de Propaganda Abteilung en verantwoordelijk voor de toelatingen tot het uitgeven van boeken³⁵, eveneens een Duitse vertaling uit te laten brengen, bezorgd door Dora, mevrouw Teske: *Der Weg der Väter. Kampf und Schicksal der Buren*. Deze editie bevatte drie nieuwe opstellen van Verschaeve uit 1939 en 1941: *De dichter Van Wijk Louw* (verschenen in *Dietsland – Suid-Afrika*, oktober 1939), *Bij de 25ste verjaring van Jopie Foerie's dood* (*Gudrun*, december 1939) en *Totius* (de dichter Jacob Daniël du Toit 1877-1953, gedagtekend 25 februari 1941, en dus speciaal voor deze gelegenheid geschreven). Ze stonden bol van anti-Britse uitlatingen. De Duitse majoor, die in het Hamburgse universitaire milieu goed thuis was in de Nederduitse problematiek en bovendien een meer dan gewone belangstelling had voor de Vlaamse letterkunde, zorgde zelf voor een uiterst lovende bespreking in de *Brüsseler Zeitung* van 25 mei 1941.³⁶ Teske was dus veel toeschietelijker dan de hooghartige Pesch.

Niet alleen Vande Walle had (beroepshalve) contacten met Teske. Ook Smits zocht vanaf begin 1942 toenadering. Er bestond een dubbele aanleiding. In de loop van dat jaar publiceerde de Sonderführer in het Nederlands een van zijn Hamburgs-universitaire studieonderwerpen: *De Nederduitse Literatuur*, waarbij de samenhang met de 'Vlaamse' taal beklemtoond werd. Teske had het niet moeilijk om de oude banden tussen Nederduitse, Vlamingen en Zuid-Afrikaners aan te tonen, het leefde zelfs in de voorbije jaargangen van *Dietsland – Suid-Afrika*. Zo begreep dom Arnoldus het ook. Enthousiast schreef hij aan Teske een brief en bood een besprekingsartikel aan over het nieuwe boekje. De Duitse officier sloeg dit beleefd af. De tweede aanleiding spruit voort uit de bezorgdheid over de Duitse bezettingpolitiek in het algemeen en de door de ss en de DeVlag vurig gewenste 'annexatie' in het bijzonder. Smits ontwierp een tweede brief en legde dit 'politieke' document aan zijn abt voor. Van Assche raadde dit ten stelligste af.³⁷

Op deze wijze, en ook door de briefwisseling met Martha Vande Walle, 1942-1943, kon Teske zich een gedocumenteerd beeld vormen van de ideeën van Verschaeve en Smits over *das Schicksal der Buren*. Ze waren hem wel bruikbaar. Meteen ligt de tegenstelling tussen Pesch en Teske bloot, zeg maar de onderlinge wrijvingen tussen ss en Militärverwaltung. Het Brugse duo zette meteen door. Via haar tweede uitgeverij, Wiek Op, vatte Martha een zogenaamde *Suid-Afrika-reeks*

35. Over deze Hans Teske, zie R. Vanlandschoot, *Een Vlaams-nationale uitgeverij in oorlogstijd. Joris Lannoo 1940-1946*, in: E. Bruinsma, e.a., *Inktpatronen. De Tweede Wereldoorlog en het boekbedrijf in Nederland en Vlaanderen*, Amsterdam, 2006.

36. De uitgave van *Voortrekkerspad* (C. Verschaeve, *Voortrekkerspad*, Brugge, 1938 en 1941) verscheen bij haar gewone uitgeverij Zeemeeuw. De Duitse vertaling, verscheen bij Wolfshagen-Scharbeutz. C. Verschaeve, *Der Weg der Väter: Kampf und Schicksal der Buren*, Westphal, 1944. Zie P.J. Verstraete, *Cyriel Verschaeve en Zuid-Afrika [...]*, p. 323 en noot 58.

37. Het Nederlandse boekje van Teske verscheen in Brussel, bij Boekhandel-Uitgeverij Bernaerts, in de *Kleine Beer Reeks*, nr. 4; A. Smits, *Dom Modest Van Assche [...]*, p. 143.

aan. Zij dacht daarbij niet alleen aan Verschaeve, maar ook, onderliggend, aan haar vooroorlogse 'Dietse' belangstelling en de contacten die zij in Nederland in DSV-kringen had onderhouden.

Zij haalde drie nummers. Van Robert Antonissen publiceerde zij onder nummer 1 *Handleiding in het Afrikaans. Een praktisch overzicht* (1942) en onder nummer 2 van de hand van Jan H. Broekman, *Taalverhoudingen in Zuid-Afrika* (eveneens 1942). Zij werkte met Broekman al sinds 1934 samen, bij de oprichting van de uitgeverij Zeemeeuw. Broekman promootte toen niet alleen Verschaeve in Nederland maar zorgde ook voor contacten met mensen uit de DSV-kringen.³⁸ Hij en Smits waren dus al heel lang goede bekenden voor elkaar. Het eerste boekje betrof een zakelijke inleiding op het taalfenomeen onder de cultuurhistorische koepel van de eenheid met Nederland en Vlaanderen. Het tweede liet onverbloemd negatieve oordelen horen over de imperialistische rol van het Engels. Het paste dus goed in de spelregels van de Duitse propaganda.

Het derde nummer werd toegewezen aan Arnold Smits (voorzien voor 1943). Hij voltooide de inleiding op 10 oktober 1942, de datum waarop traditioneel de Krügerdag gevierd wordt. In de eindfase van het werk gebeurden er enkele belangrijke dingen. Soms bleef Smits geheel op de achtergrond. Zo tijdens de Brugse Cultuurdagen (cultuurwerking van het vnv), 30 mei 1942, waarbij abt Van Assche en dom Dumon zichtbaar pater Desideer Stracke steunden in zijn referaat over de blijvende betekenis van Jacob Van Maerlant. Een andere maal trad hij dan wel op de voorgrond. Maar toen bleek dat veel gevaarlijker te zijn.

Op 27 oktober 1942 werd op de Grote Markt in Brussel, een indrukwekkende begrafenisplechtigheid georganiseerd voor de overleden vnv-leider Staf De Clercq. Ook in de abdij in Steenbrugge keek men met bezorgdheid naar de gebeurtenissen die volgden op de dood van de leider. Dom Van Assche van zijn kant was bezorgd over de positie van Frans Daels in de hoofdleiding. Waarschijnlijk werd de abt voor de uitvaartplechtigheid in Brussel uitgenodigd. Hij vaardigde dom Arnoldus af, die ook voor een andere gelegenheid in Brussel moest zijn. Smits heeft geen enkel bezwaar geuit. "Ik kan niet zeggen dat ik het spijtig vond", zo merkte hij in 1986 op.³⁹

Het lijkt uitgesloten dat dom Smits zich niet op dezelfde lijn als de abt zou gepositioneerd hebben. Door een ruim aantal mensen werd nagedacht over het

38. A. Vanden Abeele, *De uitgeverijen van Martha vande Walle*, in: *Verschaeviana, Jaarboek*, Brugge, 1986, pp. 167-240, nrs. 105 en 106. Over Broekman (1907-1983), zie P. van Hees, *Broekman, Jan H.*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, p. 609; R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 301 e.v. In het Verschaeve-archief berust een pak correspondentie met Broekman, zie *Inventaris van het Fonds Cyriel Verschaeve*, Antwerpen, 2003, nrs. 1982 en 1983.

39. A. Smits, *Dom Modest Van Assche [...]*, p. 133; P.J. Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, Kortrijk, 2005, dl. 2, p. 530.

stopzetten van het nefaste collaboratie-avontuur, maar geen ogenblik kon deze wensdroom tot werkelijkheid omgesmeed worden. Het zou in de toekomst (voorjaar 1943) duidelijk genoeg blijken.⁴⁰ Vooralsnog kan de ideologische positie van Smits omschreven worden als enerzijds het vermijden van elke openlijke collaboratie (zeker met de DeVlag) en anderzijds het behoud van een absoluut en naïef geloof in Frans Daels, en het gedecideerd naar voren brengen van het Groot-Nederlands-Zuid-Afrikaanse patrimonium, onder de bescherming van majoor Teske.

Er werden tussen augustus 1940 en einde 1941 in de abdij een aantal gesprekken gevoerd over wat de waarachtige bedoelingen konden zijn van het weekblad *De SS-Man* (waar de broer van Martha Vande Walle aan meewerkte). Buiten de abt namen dom Eligius Dekkers, dom Amandus Dumon en dom Arnoldus Smits deel aan deze gesprekken. Het viertal wilde afstand nemen van de ss-publicatie en besliste gedecideerd achter Daels te gaan staan.⁴¹ Met onbegrijpelijke achteloosheid liet dom Modest het weekblad op zijn bureau rondslingeren en een aantal bezoekers hebben zich daar stevig aan geërgerd. Op die wijze kreeg de abdij nog meer het etiket 'Duitsgezind' opgekleefd. De steun aan de collaboratie van Frans Daels eerst, Hendrik Elias later, is van de kant van de abt een betwistbare beslissing geweest.

Uit de gesprekken binnen de abdij (zoals mij verteld door dom Smits) kan niet opgemaakt worden of er een rechtstreeks verband bestond met de opinie van pater Jules Callewaert, die op 3 april 1943 uitpakte met zijn bekende brief.⁴² Had Smits een ontmoeting met Callewaert? In de huidige stand van het onderzoek moet geconcludeerd worden dat in Steenbrugge, de gebeurtenissen na 27 oktober 1942 aanleiding gaven tot een ernstige bevraging over de collaboratie en dat men Daels en Elias daarin wilde betrekken. Ook Callewaert had behoefte om deze laatste te overtuigen, maar niet de gelegenheid dit via Van Assche en Smits kenbaar te maken. Callewaert schuwde in elk geval Verschaeve en misschien daarom ook een beetje de abdij.

Het derde en laatste nummer uit de *Suid-Afrika-reeks* werd dus Smits' *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika* (1943, in moderne spelling), een boek dat door Teske bijzonder werd geapprecieerd. Daarin toonde hij zich een volmaakt erfgenaam van Verschaeves Groot-Nederlandse ideeën tussen 1920 en 1938. Smits droeg het boek op "*aan mijn Hoogwaardige Vader Abt Dom Modest van Assche, stichter van 'Dietsland-Suid-Afrika' en de nagedachtenis van Dr. Elizabeth J.M. Conradie.*" In de inleiding tekende hij het perspectief uit: "*het Dietse geheel*" en gaf Jan Broekman

40. A. Smits, *Dom Modest Van Assche [...]*, p. 135.

41. A. Smits, *Dom Modest Van Assche [...]*, pp. 109 e.v.

42. Voor de achtergrond, zie B. De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994, pp. 528 e.v.

de verdienste het “denkbeeld” voor dit boek gesuggereerd te hebben. Dat geheel bevatte “de Nederlanden, Zuid en Noord en Zuid-Afrika, de drie delen zo aan mekaar verbonden dat de éénwording van het Dietse volk in al zijn verscheidenheid, de inzet moet zijn” van iedereen.⁴³

Deze verklaring van 10 oktober 1942 sloot naadloos aan op wat Verschaeve in juni 1937 en Conradie in september 1938 gezegd hadden. Ze had ook te maken met het specifieke taalgebruik binnen de zogenaamde Dietse groepen van het vnv. Het ‘Dietse geheel’, ‘Dietsland’, ‘éénwording van het Dietse volk’ konden door de lezers in 1943 ook begrepen worden als volstrekt tegengesteld aan de al of niet verdoken annexatieplannen in het *Reich* bij de DeVlag en de ss-Vlaanderen. Zeer zeker was het Dietse woordgebruik bij Smits een vaste erfenis uit de DSV-tijd, maar het onthulde in de oorlogsomstandigheden voor ingewijden een bijkomende betekenis. Over deze dubbele bodem in de context van de collaboratie heen, wees de Dietse ideologie de weg naar Pieter Geyl. Via een Dietse inkleuring van de verhouding tussen Zuid-Afrika en Vlaanderen lag een loopbrug naar het grootneerlandisme in Utrecht.

Over dat Dietse geheel had Smits nog een kleine bijdrage geschreven in een van de laatste nummers van *Volk* (op vraag van Wies Moens).⁴⁴ Hij was ervan overtuigd dat zijn geschiedenis van de betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika een ware leemte opvulde en bovendien een stevig bronnenonderzoek demonstreerde. Het moet gezegd, zijn historische overzicht hield stand tot in 1975. Het werd overgenomen en aangevuld door Rob Antonissen in de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Pas in 1983 mocht het 40 jaar oude werk achterhaald heten, in de Boerenstudie van Jan M. Goris, althans voor het deel tot vlak voor de Tweede Boerenoorlog.⁴⁵

Dom Arnoldus roemde in het 19de hoofdstukje Verschaeve om “zijn uren bewondering voor Zuid-Afrika” en zijn heroïserende identificatie met generaal Christiaan De Wet en president Paul Krüger. Smits kende de teksten van 1937-1938 en de oudere opstellen uit de periode 1923-1925. Wat de pater niet wist, was dat de belangrijke tekst 1830-1908 uit de pen van Verschaeve zelf kwam. Deze tekst, einde 1908 neergeschreven, onder het pseudoniem ‘Willem van Saeftinge’ door Lodewijk Dosfel in 1918 in Gent gepubliceerd, werd in het (eerste) *Verzameld werk* niet

43. A. Smits, *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika [...]*, pp. 9-10. Het boek droeg het toelatingsnummer 711.

44. A. Smits, Dietsche banden, in: *Volk*, januari 1941, pp. 98-103.

45. R. Antonissen, *Zuid-Afrika-Vlaanderen*, in: J. Deleu, e.a. (red.), *EVB [...]*, dl. 2, pp. 2100-2109, met op p. 2107 een afbeelding van *Voortrekkerspad* van Verschaeve. J.M. Goris, *België en de Boerenrepublieken. Belgisch-Zuidafrikaanse betrekkingen ca. 1835-1895*, Retie, 1983. Voor de volledige periode, zie: J.M. Goris & B. De Graaf, *Zuid-Afrika*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, pp. 3781-3790, alwaar de afbeelding van *Voortrekkerspad* niet meer opgenomen werd.

opgenomen.⁴⁶ Toch was het een tekst waarin (de onbekende) Verschaeve voor het eerst de Belgische Revolutie van 1830 in een negatief daglicht stelde, maar dit werd door Smits niet opgemerkt. Wel had hij oog voor de Zuid-Afrikaanse 'slotdroom' van Verschaeve.⁴⁷ Een ogenblik dacht hij dat die tekst afkomstig was van Adolf Pauwels.⁴⁸

Voor Smits telde alleen deze droom, maar het was de verschaeviaanse anti-Britse heldhaftigheid die bij Teske zo in de smaak viel. Toch was er vanuit Smits' optiek iets eigenaardigs aan deze publicatie. De lovende bewoordingen over de kapelaan gingen terug tot de periode 1937-1938 en sloegen enkel op de 'Boeren'-aangelegenheden. Nu, in 1943, stonden hun politieke opvattingen mijlenver van mekaar. Smits moest niets weten van Verschaeves obediëntie aan de DeVlag en ss-Vlaanderen. Dat was de steen des aanstoots in de gesprekken binnen de abdijmuren. Nadien heeft Smits zich nooit meer in hartelijke bewoordingen over Verschaeve uitgelaten.⁴⁹ Het boek werd aan het einde van de oorlog nog door *Wetenschappelijke Tijdingen* opgemerkt, maar verdween nadien uit de aandacht.⁵⁰

Kort na de bevrijding, op 20 september 1944, werd de abt aangehouden. Arnold Smits noemde dit voor de gehele communiteit "een traumatische ervaring". Ze was het zeker voor dom Dumon en voor hemzelf. Dumon vertrok in alle stilte naar de abdij van Zevenkerken (Loppem), Smits achtte het kort nadien wijselijk enige tijd terug te keren naar Nederland. De Zuid-Afrikaperiode van de Steenbrugse benedictijn leek definitief voorbij. Na de dood van abt Van Assche op 30 oktober 1945, bleef de Belgische staatsveiligheid een oogje op Smits houden en de 31-jarige pater vertrok naar Nederland, "ontgoocheld en verbitterd" (zoals hij zelf schreef in 1986). Hij had

46. C. Verschaeve, *Verzameld werk IX*, Brugge, 1939, dat de titel meekreeg *Dietsche Gestalten* en drie opstellen over Zuid-Afrika bevatte: *Christiaan de Wet* (1923), *Paul Kruger* (1925) en *De Voortrekker* (1938). In deel VII van de tweede uitgave van het *Verzameld werk*, Brugge, 1959, kwam 1830-1908 wel voor, op pp. 3-53.

47. "Daar zal het liggen, het onmetelijk land dat uitloopt op de Kaap de Goede Hoop, waarop Nederlanders het Nederlandse, Vlamingen het Vlaamse, maar beiden het Afrikaanse lied zullen zingen, omdat zij gezamenlijk, dit land bevolkt, beschaafd en gewonnen hebben." (C. Verschaeve, *Verzameld werk*, VII [...], p. 47). Zie R. Vanlandschoot, *De aanloop tot Verschaeves Rodenbachopstel van 1909*, in: *Verschaeviana, Jaarboek*, Brugge, 1981, pp. 89-189 (vnl. § 3. *Het verborgen politieke schrift*, pp. 140-156). Samengevat in R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 101-102.

48. A. Smits, *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika [...]*, pp. 194-195, geeft in noot 4 aan dat het werkje in 1908 was uitgegeven: het is 1918.

49. A. Smits, *Dom Modest Van Assche [...]*, p. 44: "steunde de Oostfronters en bleef hen trouw"; p. 145: "Verschaeve kwam wèl in nationaal-socialistisch vaarwater". In aantekening 5 vermeldde hij W. Meyers, *De politieke houding van Verschaeve tijdens het laatste oorlogsjaar*, in: *Verschaeviana, Jaarboek*, Brugge, 1984, pp. 165-232, de allereerste bijdrage in het orgaan van het Jozef Looisfonds die de collaboratie van Verschaeve openlijk beschreef.

50. A. Vanden Abeele, *De uitgeverijen van Martha Van de Walle*, in: *Verschaeviana, Jaarboek*, Brugge, 1986, p. 225, nr. 136. Lovende recensies door E.M. G., Van nieuw ingekomen boeken, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 9, 1944, nr. 5, pp. 117-118 en R. Van Hecke, Smits, A., in: *Boekengids*, jg. 22, 1944, p. 200.

studieplannen. Voor geschiedenis, “omdat dit voor de abdij het nuttigst toescheen” (idem). Naar Nederlandse gewoonte vatte hij een soort rondgang aan naar de universiteiten. Het liefst had hij in Amsterdam gestudeerd bij Jan Romein, die pas zijn werkzaamheden had hervat.

Waarom zijn allereerste voorkeur uitging naar de marxistisch georiënteerde historicus is niet duidelijk. Misschien was het alleen maar om de mooie opstellen over ‘de lage landen bij de zee’ en zijn ‘Groot-Nederlands’ getint woordgebruik. Of misschien had deze voorkeur te maken met een van de opstellen van Jan en Annie Romein over koning Willem I, “de koopman-koning”, wiens poging tot “versmelting van Noord- en Zuid-Nederland tot één staat” mislukt was, en die “zelf het Zuiden voor de scheiding heeft rijp gemaakt”, “de kracht van de oppositie in België” onderschat had. Meer dan Carl Gerretson in *Muiterij en Scheuring* (1936) legde Romein de nadruk op de “mislukking” en de weifelende houding van de koning, een aspect dat Smits ten zeerste aansprak, en wat hem later in aanvaring met Gerretson zou brengen.⁵¹ Romein steunde voornamelijk op de uitgebreide studies van Herman T. Colenbrander en was bijzonder gecharmeerd door de economische analyses van Robert Demoulin (1938).⁵² Dat Amsterdamse studieplan leek evenwel niet mogelijk, ondanks enkele veelbelovende gesprekken. Voor de hand lag toch de katholieke universiteit van Nijmegen, met als meest bekende (kerk)historicus, R.R. Post, maar die was uitsluitend op de Middeleeuwen gericht.

Het werd uiteindelijk Utrecht, waar hij in zijn eerste twee jaren toch enkele bijvakken in de middeleeuwse materie op zijn bord kreeg. Bij Th. Enklaar leerde hij iets over de ‘varende luyden’, de onmaatschappelijke groepen in het Herfsttij, over de beroemde ‘Blauwe Schuyt’ en de Sint-Aernoutsbroeders. Voor de kerkhistoricus Van Rhijn maakte hij een bijvaksriptie over de abdij van Middelburg in Zeeland.⁵³ Zijn hoofdaandacht ging echter naar Pieter Geyl. Een oude droom sedert

51. J. en A. Romein, *Erflaters van onze beschaving. Nederlandse gestalten uit zes eeuwen*, Amsterdam, 1971, p. 619. A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. IV: Op weg naar een zelfstandig Hollands Nederland en een onafhankelijk neutraal Waals België: midden-Nederland komt tussen twee stoelen te zitten*, Heule, 1999. Smits heeft in de literatuurlijst op p. 462, de 5de druk uit 1946 gebruikt. Hij citeert Romein in zijn gehele oeuvre slechts vijf keer, A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I: Holland stoot België en daarmee Vlaanderen af*, Heule, 1983, pp. 73, 128 en 379; A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. III: Hoofdrospelers en bespelers van de publieke opinie in de Nederlanden*, Heule, 1999, pp. 284 en 402.

52. R. Demoulin, *Guillaume I et les transformations économiques des provinces belges 1815-1830*, Liège, 1938. Komt bij Smits, in navolging van Romein, veelvuldig voor: 30 maal in A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I [...]* en A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. II: Brussel met Wallonië veroveren Vlaanderen, zetten zich uit tot België en stoten op hun beurt Holland en daarmee ook de generaliteitslanden af*, Heule, 1983. Bovendien staan er in de bibliografie van A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I [...]* vier werken van Demoulin. Merkwaardig genoeg niet dat uit 1938.

53. Zie D.Th. Enklaar, *Varende luyden. Studiën over de middeleeuwse groepen van onmaatschappelijke*, Assen, 1937. Smits heeft een deel van deze materie behandeld in 1985.

1934 kon nu in vervulling gaan. De 31-jarige pater-student had, zo dacht hij, gesterkt door zijn jarenlange samenwerking met Martha Vande Walle, ook iets te bieden. De beslissing van einde 1945 was de logische uitkomst van meer dan tien jaar geestelijke ontwikkeling in Vlaams-nationalistische en Groot-Nederlandse zin. Hij moest in Utrecht arriveren.

Geyl reageerde positief, op basis van *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika*, als wetenschappelijke waarborg voor het kandidaatsexamen. Was dat een voldoende waarborg? Men kan het betwijfelen. Maar het klikte tussen beiden. Er bestond een grote overeenstemming met betrekking tot hun ideologische achtergrond. Tot nog toe had Smits zes jaar op Zuid-Afrika gewerkt en gepubliceerd. Geyl had in dat onmetelijke land positieve ervaringen opgedaan. Zij konden dat tenminste al delen. Had Geyl ook niet in 1938, in samenwerking met historici als François L. Ganshof en Leo vander Essen, de *Nederlandsche Historiebladen* tot stand gebracht bij Eugeen De Bock in Antwerpen (en ook volgehouden tot in 1941), “waar Noord- en Zuid-Nederlandse en Zuid-Afrikaanse historici aan meewerkten”.⁵⁴

Dom Arnold had een Groot-Nederland voor ogen – zij het dan dat hij deze term spaarzaam aanwendde – vanuit een verrijkte Vlaams-Zuid-Afrikaanse culturele eenheid. Een staatspolitieke visie à la Van Severen was hem eigenlijk vreemd gebleven. Door zijn vroegere DSV-aanhankelijkheid bleef hij natuurlijk opgesloten in een zeer beperkte groep van Vlaamsgezinden en Noord-Nederlanders die daadwerkelijk Groot-Nederlands georiënteerd waren. Het ‘Dietse geheel’ sloot vanzelfsprekend Nederland in. Geyl attendeerde hem precies op deze meer nabije verhouding.

Ook Smits zag een grote toekomst ‘voor de Dietse stam en Vlaanderen’.⁵⁵ Vlaanderen en Nederland, dat leek nu dichterbij dan de verre Zuid-Afrikaanse droom. Een van de pijnpunten in deze verhouding betrof de uitklaring van de Belgische Revolutie. Daar zou Geyl hem doelbewust naartoe leiden. Het kon voor zijn eigen visie op België goed van pas komen: de uiteindelijke onleefbaarheid van de Belgische constructie en de noodzakelijke ontwikkeling, op een of andere wijze, van een culturele samenhang tussen Vlaanderen en Nederland. Hermann von der Dunk verleent hem daarom enige gave van vooruitziendheid. Als Smits een sluitend betoog kon leveren, dan kon Geyl zijn onvoltooide *Geschiedenis van de Nederlandse Stam* toch nog afwerken.⁵⁶ De Utrechtse hoogleraar rekende daar sterk op, getuige een

54. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, I [...]*, p. 23 en noot 24. Het boek van Smits uit 1943 bevatte evenwel geen enkele referentie aan dat recente streven van professor Geyl.

55. A. Smits, *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika [...]*, p. 240.

56. H.W. von der Dunk, *Twee historici in hun tijd: Pieter Geyl en Gerhard Ritter*, in: F.W. Lantink (red.), *Nationalisme en historiografie. Rondom Pieter Geyl. Afscheidsbundel voor Piet van Hees*, Utrecht, 2005, pp. 42-43.

brief van 24 februari 1948 aan Hendrik Borginon, een van zijn geprivilegieerde correspondenten. Geyl schreef dat hij met de *Nederlandse Stam* "wat in de knoop zat (...) en dan komt de tijd van de hereniging en 1830, waar ik mij wezenlijk veel van beloof". Dat was het ogenblik waarop hij aan de periode 1751-1798 werkte. Verder dan dat is hij niet geraakt, noch de hereniging van de Nederlanden, noch de revolutie van 1830 is aan bod gekomen.⁵⁷

Voor Smits zou het dus gaan over een kernvraag van de Groot-Nederlandse overtuiging: welke was de specifiek Groot-Nederlandse betekenis van de Belgische Revolutie van 1830, die de 'scheuring' had veroorzaakt? Smits moest een nieuw 'verklaringsmodel' voor deze controversiële aangelegenheid ontwerpen. Dit paste volmaakt in het reilen en zeilen van Geyl. Maar hoe zat het met de feitelijke positie van de Utrechtse hoogleraar in het wetenschappelijke strijdveld? In 1945 was, zo betoogt Lode Wils, zijn Groot-Nederlandse beweging "voortaan afgelopen". Geyl bleef echter, riposteert Hermann von der Dunk, "een van de meest gezaghebbende en bekende historici", die zijn romantisch grootneerlandisme niet zou loslaten.⁵⁸ Dat beantwoordde het meest aan de verlangens van pater Arnold. Ook die waren sedert 1934 eigenlijk niet veranderd.

De aanvang van Smits' Nederlandse studieperiode kan niet beter getypeerd worden dan door een aantal uitspraken van zijn leermeester, uit 1945-1946. Ik zal mij beperken tot drie. De eerste dateert van 19 juni 1945 en werd gepubliceerd in *Vrij Nederland*, toen hij begonnen was met het aanleggen van de verzamelbundel *Eenheid en tweehed in de Nederlanden*. In dit onafhankelijke socialistische weekblad bekrachtigde hij de stelling dat "over de aanvaarde grenzen heen, tussen Nederland en Vlaanderen", het besef van verbondenheid gebleven was en dat "de wedergeboorte van het Nederlands cultuurvermogen van Vlaanderen" het hoofddoel van de Vlaamse beweging hoorde te zijn. Piet van Hees en Arie Willemsen hechtten aan deze verklaring een groot belang.⁵⁹ Deze verklaring is Smits nog ontgaan. De belabberde situatie in de Steenbrugse abdij liet niet toe veel aandacht te besteden aan wat in het Amsterdamse weekblad gepubliceerd werd.

De twee volgende evenwel niet. Toen was dom Arnold reeds in Utrecht en midden in de afspraken en eerste contouren van zijn studieopdracht. Voor de

57. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III* [...], p. 327, nr. 499, benadrukking van mij. Zie verder bij aantekening 65, nr. 508, 18 oktober 1948, P. Geyl aan H. Borginon, p. 340 en noot 3. Dit deel werd in 1959 uitgegeven, cf. pocketuitgave, P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse stam, deel 5*, Amsterdam, 1962, pp. 1145-1450. De *Stam* werd dus nooit voltooid.
58. L. Wils, "Ik gruwde van het wetenschappelijk misdrijf dat hier gepleegd was". Pieter Geyl tegenover Henri Pirenne, in: F.W. Lantink, *Nationalisme en historiografie* [...], p. 28; H.W. von der Dunk, *Twee historici in hun tijd* [...], p. 36.
59. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, I* [...], p. 24 en noot 25.

jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in Leiden, op 22 december 1945, zei Geyl: “*De Groot-Nederlandse cultuurgemeenschap komt er niet vanzelf. Zij ligt in de natuur der dingen besloten*⁶⁰, ongetwijfeld; een lange traditie, de getuigenissen en het levenswerk van een onafgebroken rij van Vlaamse en Nederlandse persoonlijkheden werken voor haar. Maar de belemmeringen en hindernissen die zij op haar weg ontmoet, moeten zij met inzicht en met wil op zij ruimen.”⁶¹ Voorzichtig en zonder de oorlogsperiode met name te noemen bleef de Utrechtse hoogleraar ongebroken geloven in de kracht van de Groot-Nederlandse idee.

Nog sterker deed hij dat in 1946. In de bundel *Noord en Zuid* nam hij een oud opstel uit 1932 op: *De betekenis van 1830*, uit de tijd van de polemieken met Floris Prims.⁶² Daarin poneerde hij: “*De Belgische omwenteling is het werk geweest van verschillende groepjes van de bevolking*” en “*de meest op de voorgrond komende persoonlijkheden waren Walen of totaal verfranste Vlamingen. Invloed uit Frankrijk, intellectueel en thans ook politiek was zeer groot*”, en ten slotte: “*Vlaanderen, mag men gerust zeggen, nam het initiatief in 1830 niet.*”⁶³ Het waren exact deze uitgangspunten uit 1932, die Arnold Smits tot de zijne maakte. Zonder overdrijving kan gesteld worden dat de opvattingen van Geyl over Vlaanderen en Nederland (en daarin de epineuze kwestie van de Septemberrevolutie), tussen 1938 en 1945 een grote en rustige continuïteit vertonen.⁶⁴ Dit alles sloot naadloos aan op de Utrechtse gesprekken in de herfst van 1945.

In 1946 haalde Smits zijn kandidaatsdiploma. Twee jaar later stond hij voor zijn doctoraal examen (te vergelijken met een Belgisch licentiaatsdiploma). In het tijdschrift van het Historisch Genootschap in Utrecht publiceerde hij een vrij omvangrijke voorstudie over de rapporten van de gouverneurs aan koning Willem I, duidelijk bedoeld als kritische aanvulling op de onderzoeken van Carl Gerretson en zijn *Muiterij en Scheuring* (1936). Ook promotor Geyl publiceerde toen een

60. Benadrukking van mij. Vernederlandsing van de scholastieke formule *in votis naturae*. C. Verschaeve gebruikte in 1945 deze formule in R. Vanlandschoot, W. Meyers & R. De Deygere, *Oorlogsgedenkschriften Cyriel Verschaeve 1944-1946*, s.l., 1990, p. 444 en noot 1160: “*In votis naturae, in de schoot van de natuur ligt het dus wat een volk is, ook staat worde, opdat zijn natuur in hem ontluik.*” Geyl had deze uitdrukking reeds gebruikt in een nationalistische context bij de *Anschluss* van Oostenrijk, zie P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III* [...], p. 178, nr. 447, brief van 27 maart 1938 aan L. Picard.

61. Dit citaat staat vooraan in P. Geyl, *Noord en Zuid* [...].

62. F. Prims, *Antwerpen in 1830*, Antwerpen, 1932, 2 dln. (Floris Prims 1882-1954)

63. P. Geyl, *Noord en Zuid* [...], pp. 194-210.

64. Bv. de rede van P. Geyl in Brussel voor het Katholiek Vlaams Oud-Hoogstudentenverbond (KVOHV), op 15 januari 1939, over de samenwerking Nederland-Vlaanderen-België. P. Geyl, Bij de rede van prof. Geyl, in: *Nieuw Vlaanderen*, jg. 5, 1939, nr. 5, p. 7, met treffende gelijkenissen met de tekst P. Geyl, Groot-Nederlandsche vooruitzichten, in: *Vrij Nederland*, jg. 5, 1945, nr. 27, p. 4.

bijdrage over de onderzoeksmaterie van Smits.⁶⁵ Hier lag een eerste gelegenheid tot aanvaring met de bekende hoogleraar in de koloniale geschiedenis en in de constitutionele geschiedenis van Nederland, aan dezelfde universiteit dan nog wel. Ten slotte behaalde hij in oktober 1950 zijn doctorstitel met een proefschrift: *1830. Scheuring in de Nederlanden*.

De promotie zelf verliep niet rimpelloos. Behalve de dissertatie van Smits, leken onderliggende tegenstellingen tussen Pieter Geyl en Carl Gerretson aan de orde te zijn. Aan de Brugse historicus Noël Geirnaert vertelde dom Arnoldus, vele jaren later, dat Geyl en Gerretson de slechte gewoonte hadden op dergelijke promoties hun ongenoegen over elkaar te luchten. Geyl had instructies gegeven niet in te gaan op de opmerkingen van Gerretson "*en na afloop van de vertoning kwam de voorzitter van de faculteit zich bij de jonge doctor verontschuldigen over het verloop van de discussie*". Gerretson, "*zo werd hem verzekerd, was niet de stem van de faculteit*."⁶⁶ Het relaas bij Geirnaert is uiterst beknopt en dom Smits had lang niet alles verteld over deze kleurrijke gebeurtenis.

We zijn echter goed ingelicht over dit incident, dankzij een brief die Geyl op 18 december 1950 richtte aan zijn Londense collega G.J. Renier.⁶⁷ Het verhaal uit deze correspondentie bulkt van pittige details, al geven zij alleen de interpretatie weer van de Utrechtse promotor. De senaatszaal was volgelopen, want er zat elektriciteit in de lucht. Gerretson had de rector onder druk gezet om behoorlijk buiten de toegemeten tijd Smits te interpellieren. Hij vond dat de dissertatie geheel tegen hem was gericht en wond zich daar behoorlijk over op. Hij bracht zelfs de doctorandus in verlegenheid. Geyl voelde zich een beetje schuldig, want hij had twee jaar terug een promovendus van Gerretson ook de mantel uitgeveegd. Het liep al lang niet goed tussen beiden.⁶⁸ Niettemin kwam Smits behoorlijk op dreef en ging zelfs in de aanval met een aantal opmerkingen aan het adres van de auteur

65. A. Smits, Instructies aan en rapporten van gouverneurs uit 1830, in: *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap*, jg. 67, 1949, pp. 157-359. P. Geyl, De oorsprong van het conflict tussen Willem I en de Belgische katholieken', in: *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap*, dl. 2, 1948, pp. 53-71. P. Geyl schreef op 24 februari 1948 aan H. Borginon hoe hij in aanvaring was gekomen met Jean Stengers ("*een verstokt belgicist*"): "*Tk moet hem eens laten zien wat er zoal over 1830 te zeggen valt*." (Smits!). Zie P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III [...]*, p. 327, nr. 499.

66. L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland [...]*, pp. 294 en 416; N. Geirnaert, Dom Arnoldus Smits. Historicus, in: *Duet*, jg. 14, 1994, nr. 3, p. 118.

67. G.J. Renier (1892-1962), sinds 1914 in Londen en in 1935 opvolger van Geyl aan het University College; zie P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, I [...]*, p. 54, aantekening 2; P. van Hees was zo vriendelijk een kopie van de brief van 18 december 1950 te bezorgen, waarvoor mijn hartelijkste dank.

68. Zie brief P. Geyl aan H. Vos, in: P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III [...]*, p. 256, nr. 479, 4 maart 1946 ("*beginselloosheid*" van F.C. Gerretson); p. 292, nr. 492, brief van P. Geyl aan H. Vos, 15 juli 1947, p. 292 ("*ik spreek hem zelden*").

Arnoldus Smits met zijn ouders in Utrecht bij zijn promotie in 1950 tot doctor in de wijsbegeerte en letteren met het proefschrift *De scheuring van het Verenigde Koninkrijk in 1830 en de toestand in het Vlaamse land*.

[ADV N, BE ADVN AC670 – Archief Arnoldus Smits]

van *Muiterij en Scheuring*.⁶⁹ De hele discussie werd in een onbehaaglijk gevoel voortijdig geëindigd over het hoofd heen van de promovendus. Het was een aardig partijtje bekvechten tussen de twee Groot-Nederlandse tenoren.

Toch gaf Geyl een realistische inschatting van Smits' gaven en beperkingen. Arnoldus *"is een levendige, vitale kerel; vol ijver en overtuiging aan het werk geweest, een enorm onderzoek verricht, intelligent genoeg om het hoofdprobleem goed te vatten: hoe heeft Vl[aanderen] zich gehouden? – anders dan Wallonië!"* Maar hij vond dat zijn promovendus ook *"een man [was] met weinig gevoel voor nuance, geen scherpe, geen diepe, geen oorspronkelijke geest (...) weinig vermogen tot synthese. Ik kende al die tekortkomingen terdege. In de jaren van voorbereiding heb ik er heel wat mee te stellen gehad."* Geyl verdedigde Smits echter ten gronde tegen Gerretson en vond het eindresultaat beter dan verwacht: *"het boek zal bij de interpretatie van 1830 meetellen"*.

Het was niet al kommer en kwel die dag. Na de receptie volgde 's avonds een uitgebreid diner met uitzonderlijk veel tafelspeeches, de ene al geestiger dan de ander. Tevens las dom Damiaan Frelinx, prior van de Sint-Pietersabdij⁷⁰, een brief voor van abt Isidoor Lambrecht, *"waarin o.a. de wens werd uitgesproken dat de promotor zijn Ned[erlandse] Stam zou voortzetten⁷¹, waarvan de eerste delen in de refter bij de maaltijd voorgelezen waren"*. Het blijft toch merkwaardig dat Geyl bijna vier bladzijden nodig had om het hele incident te verhalen en in te kleden.

Na de promotie stelde de toenmalige rector magnificus van de R.U. Utrecht, J.H.W. Verzijl aan Smits voor een jaar bij hem te werken om de materie over de internationale conferentie van Londen van historisch-rechtskundig standpunt uit te bestuderen en te promoveren (tweemaal promoveren aan dezelfde universiteit was toen nog mogelijk). Hij had een aantal gesprekken met de volkenrechtelijke specialist in Utrecht, A.H.A. Soons. Maar de juridische aspecten van de Londense protocollen lagen hem uiteindelijk niet en hij liet het eervolle voorstel gaan. Veel

69. F.C. Gerretson, *Muiterij en Scheuring 1830*, Leiden, 2 dln, 1936. In de bibliografie vermeldde Smits dit werk uit 1936 niet. In aantekening 58 in A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I [...]*, p. 128 citeert hij dan wel één keer dit werk. De stelling van Gerretson in 1930 (*De scheuring van het Verenigd Koninkrijk*), die Smits wel uitgebreid citeert, klinkt als volgt: *"De Brusselse muiterij, hierin ligt het geheim der situatie, is niet een opstand van de 'Belgische natie', zelfs niet een oproer van het Zuid-Nederlandse proletariaat, maar een door de Franse diplomatie ondersteunde Franse Commune op Diets territorium, die geslaagd is, omdat het Nederlandse element in het Zuiden daartegen generlei tegenwicht kon bieden."* Smits legt onmiddellijk daarop de volle klemtoon op de exploitatie van het sociale oproer. Hij had duidelijk Maurice Bologne gelezen. Zie verder bij aantekening 94. In zijn vierdelig oeuvre heeft Smits 71 maal verwezen naar Gerretson: A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I [...]* en A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. II [...]*, 36 maal; A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. III [...]* en A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. IV [...]*, 35 maal.

70. A.-T. Van Biervliet, *Steenbrugge [...]*, p. 247. Dom Frelinx (1880-1973), prior in 1939.

71. P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandsche Stam*, s.l., 1930-1937, 3 dln. Er kwam een tweede druk van het onvoltooide werk in 1948-1949. Zie hoger bij voetnoot 57.

later, toen hij aan het vierde deel begon te werken, dacht hij voldoende achtergrond te hebben om die vreemde materie dan toch te bemeesteren.⁷² Geyl heeft wel, nog voor zijn overlijden in 1966, het manuscript van deel II (versie 1950) nagezien, hoewel het geen aanleiding gaf tot onmiddellijke publicatie.

De eerste zin van dit proefschrift van 15 oktober 1950 spreekt voor zichzelf: *“Het probleem 1830, jaar dat een einde maakte aan het Verenigd Koninkrijk, heeft men tot nu toe meestal bekeken vanuit Hollands of Belgisch standpunt. Slechts enkele schrijvers bezagen de revolutie vanuit Groot-Nederlands standpunt.”* Smits schaarde zich enthousiast achter dit met hartstocht geformuleerde standpunt. Eerst poogde hij het eerste deel van het proefschrift uit te geven bij Wiek Op van Martha Vande Walle: *Scheuring in de Nederlanden. De scheuring van het Verenigd Koninkrijk en de houding van het Vlaamse land. Deel I, Holland stoot Vlaanderen af.*⁷³ De samenwerking werd dus probleemloos voortgezet. De uitgeefster had bovendien in 1946 haar werkzaamheden hernomen, o.m. met de oprichting van Voorland, een (derde) uitgeverij, waarin zij tot 1950 vier titels over Zuid-Afrika bracht.⁷⁴

Bij nader toezien ontbrak in deel I (zowel in de versie van 1950 als de herwerkte van 1983) een belangrijk auteur over de materie van het Verenigd Koninkrijk 1815-1830: G.J. Renier en zijn *Great Britain and the establishment of the kingdom of the Netherlands*⁷⁵, de man die we kennen als de opvolger van Geyl in Londen en aan wie de Utrechtse hoogleraar de bewuste brief van 18 december 1950 schreef. Dit was slechts een klein mankement. Het zat er evenwel aan te komen dat rond het werk van Smits (de eerste helft maar!) een hevige polemiek zou ontstaan. In het voorjaar 1951 vatte professor Jan Dhondt (Gent) in de (liberale) *Vlaamse Gids* de bespreking aan van de *Scheuring*. En hoewel Smits uitdrukkelijk de gelegenheid kreeg om te repliceren, werd zijn grondthesis volstrekt afgewezen.

Dhondt had eerbied voor het reusachtige onderzoekswerk maar stelde dat Smits zich vergiste in de interpretatie van de ideologische tegenstellingen tussen katholieken en liberalen en de taaltegenstellingen zowel tussen Noord en Zuid als binnen België. Het Groot-Nederlandse perspectief was in de ogen van de Gentse

72. A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. III* [...], p. 11; A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. IV* [...], pp. 17-322.

73. A. Vanden Abeele, *De Uitgeverijen* [...], p. 230, nr. 167.

74. A. Vanden Abeele, *De Uitgeverijen* [...], pp. 228-229, nrs. 158, 161, 162, 163. De belangrijkste was G. Dekker, *Afrikaanse literatuurgeschiedenis*, Brugge, 1948 (de man die in 1940 aangezocht was om tot de redactie van *Dietsland-Zuid-Afrika* toe te treden). In 1961 beëindigde zij, met de uitgave van deel VIII van het tweede *Verzameld werk* van Verschaeve, alle uitgeversactiviteiten.

75. G.J. Renier, *Great Britain and the establishment of the kingdom of the Netherlands*, The Hague, 1930. Zie bij A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I* [...], pp. 41-75. Het werk van Renier is niet opgenomen in de bibliografie van deel I, wel in de *Algemene Literatuurlijst* in A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. IV* [...], p. 461. Volgens Rolf Falter, *1830, De scheiding van Nederland, België en Luxemburg*, Tielt, 2005, p. 334, nog altijd *“absoluut te lezen”*.

historicus achterhaald. Deze visie had zich in het interbellum intrinsiek verbonden met antidemocratische en autoritaire stromingen. Het verklaringsmodel, waaraan Geyl en Smits zo hard hadden gewerkt, had afgedaan.⁷⁶ Zoals veelal het geval is, bleven de twee opposanten aan het einde op hun standpunt. Niettemin gaf Smits in november 1951, bij het afsluiten van de polemiek, toch op een aantal ondergeschikte punten toe. Zo o.m. bij de (hypothetische) vraag of er in 1830 nog andere mogelijkheden bestonden, buiten het behoud van het Verenigd Koninkrijk. Dom Arnoldus wees in zijn antwoord nog op een zogenaamde 'scheiding op de taalgrens', d.w.z. Vlaanderen, maar dan zonder Brussel (?), onder de prins van Oranje.⁷⁷

Geyl lijkt mij achteraf niet erg veel meer bezig geweest te zijn met de dissertatie van Smits. Hij had ze wel, nog einde 1950, bezorgd aan Herman Vos, een van zijn meest bevoorrechte correspondenten.⁷⁸ Op dat ogenblik was de polemiek in *De Vlaamse Gids* nog niet aangevat. Geyl kende Dhondt. Hij had reeds in 1946 een positieve recensie gekregen voor zijn *Napoleon, voor en tegen in de Franse geschiedschrijving*, eveneens in *De Vlaamse Gids*. Na het bekvechten tussen Dhondt en Smits heeft Geyl zich niet geroerd. Althans er is geen spoor te bekennen in zijn uitgegeven briefwisseling, zelfs al is hij later, voorjaar 1954, langdurig en als gasthoogleraar in Gent geweest.⁷⁹

Het sprak vanzelf dat Hendrik Elias in het eerste deel van zijn *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte* (1963) niet alleen Smits graag volgde in zijn uiterlijke beschrijving van het revolutionaire gebeuren, maar ook expliciet de kritiek van Jan Dhondt verwierp.⁸⁰ Toch is Elias erg behoedzaam in het aanwenden van Smits' conclusies. Smits is Groot-Nederlander. Elias Vlaams-nationalist. Beiden nemen geen genoegen met het Belgische feit. Maar het perspectief waarbinnen zij de revolutionaire gebeurtenissen plaatsen, valt niet samen.

76. J. Dhondt, Nieuw geluid over 1830 (I): Katholieken of Liberalen, in: *De Vlaamse Gids*, jg. 35, 1951, nr. 3, pp. 181-186; J. Dhondt, Nieuw geluid over 1830: Wallonië staat in brand. Vlaanderen blijft rustig?, in: *De Vlaamse Gids*, jg. 35, 1951, nr. 4, pp. 235-254; toen kwam Smits aan het woord: A. Smits, Nog eens het probleem van 1830, in: *De Vlaamse Gids*, jg. 35, 1951, nr. 11, pp. 664-673. Dhondt besloot: J. Dhondt, Slotwoord over het probleem 1830, in: *De Vlaamse Gids*, jg. 35, 1951, nr. 12, pp. 717-724.

77. Cf. L. Wils, De Belgische Revolutie en de natievorming, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 60, 2001, nr. 1, pp. 5-18, hier p. 7 en noot 13.

78. P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III* [...], p. 376, nr. 525 en noot 4: H. Vos aan P. Geyl, 13 januari 1951: "Ik heb nog geen tijd gevonden om het proefschrift van dr. Smits te lezen (...)".

79. *Gent's dagboek, maart-april 1954*, in: P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III* [...], pp. 395-403, nr. 578. Vlaanderen-Nederland werd behandeld, niet 1830. De student Romain Van Eenoo was aanwezig. In P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, I* [...], p. 25 schrijven de editoers: "Hij [Geyl] heeft van deze gelegenheid gebruik gemaakt om zeer veel mensen te ontmoeten en over de Vlaamse beweging uitvoerig van gedachten te wisselen."

80. H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte 1780-1914, I: 1780-1830*, Antwerpen, 1970, p. 400 en noot 11: "de argumentatie van Dhondt heeft mij niet overtuigd". Elias vermeldde tot twaalfmaal toe het werk van Smits (in de versie 1950), maar nooit in een Groot-Nederlandse zin.

Dit eerste deel werd in de traditionele Vlaams-nationalistische kringen opgehemeld, de scepsis bleef in wetenschappelijke kringen.⁸¹ Ze zou zelfs nog aangroeien en later door Lode Wils (1983, 1994, 2001, 2005) versterkt worden. Het tweede deel werd niet onmiddellijk aangevat. Er waren vele plausibele redenen voor. Vanaf 1952 keek Martha Vande Walle uit naar het voltooiën van een laatste groot project, de tweede uitgave van het *Verzameld werk* van Verschaeve, dat haar van 1952 tot 1961 handenvol werk zou geven. De kritiek van Jan Dhondt had inmiddels diepe sporen nagelaten. Maar bovenal, dom Smits kreeg vanuit de abdij opdrachten die hem ver verwijderden van zijn historische onderzoek. Zijn terugkeer naar Steenbrugge, einde 1950, had hij alleen gemotiveerd om de abdij van de overleden dom Van Assche een groter materieel en geestelijk profiel te geven. Hoe precies, was niet duidelijk.

Smits werd korte tijd (1952-1953) belast met een missie in Rome aangaande de orde. Hij nam ook een lesopdracht aan in Brugge en verlegde al snel zijn werkveld naar Schoondijke, later naar Oostburg in Zeeuws-Vlaanderen (1955-1979). Daar heeft hij niet alleen het vak geschiedenis, maar ook catechese gegeven en schoolpastorale taken vervuld. Tussendoor was hij vijf jaar (1963-1968) pastoor van de nieuwe parochie van Steenbrugge. Zijn historische belangstelling en dito publicatiemogelijkheden stonden op een waakvlammetje.⁸² Maar de herinnering aan professor Geyl bleef hem zijn gehele leven scherp voor de geest staan.

Toen hij op 31 juli 1979 in de abdij terugkeerde, brak een nieuwe drukke periode in zijn monnikenleven aan. Hij werd kort daarop tot prior aangeduid en verantwoordelijk voor de gebouwen en de bouwwerken in de abdij. De historische microbe liet hem echter niet los. In het begin van de jaren 1980 kreeg hij de gelegenheid om deel te nemen aan de vergaderingen van het Snellaert-Genootschap (Gent, °1972), onder de stuwende leiding van Ada Deprez. Het genootschap wilde een interuniversitair en interdisciplinair discussieforum zijn voor de studie van de negentiende eeuw. Pater Smits heeft daar tweemaal het woord gevoerd, op de hem eigen wijze, zakelijk, nadrukkelijk en ietsje langdradig, over de problemen van 1830. Hij was toen volop bezig om het verschenen eerste deel te herwerken en het tweede deel uit te geven.

81. Maar dan toch wordt A. Smits, *De Scheuring van het Verenigd Koninkrijk en de Houding van het Vlaamse land in 1830*, Brugge, 1950, in de literatuurlijst opgenomen bij Th. Luyckx, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*, Brussel, 1964, p. 47, samen trouwens ook met A. De Jonghe, *De taalpolitiek van koning Willem I in de Nederlanden 1814-1830*, Brussel, 1943, maar ook het werk van R. Demoulin, *Guillaume [...]*.

82. A. Smits, Zeeuwsch Vlaanderen en de woelingen van 1830, in: *Zeeuws Tijdschrift*, jg. 10, 1960, nr. 5, pp. 127-132, 152-180; A. Smits, Robrecht Desmet en Zuid-Afrika, in: *Halletorentje*, jg. 13, 1966, nr. 1, pp. 30-31; A. Smits, De gebeurtenissen te Brugge in 1830, in: *Biekorf*, jg. 82, 1982, afl. 3, pp. 261-295 en afl. 4, pp. 337-355.

In het Gentse milieu ontmoette hij niet alleen Ada Deprez, maar ook Luc François, in 1979 assistent geworden bij Romain Van Eenoo en die hem in de volgende jaren veel geholpen heeft door zijn onderzoeken over eliteverschuiving in de revolutieperiode, over de petitiebeweging (1829-1830) en de uitgave van de memoires van L.A. Reyphins (1767-1836).⁸³ Die ontmoetingen werden nog uitgebreid met Albert De Jonghe (Assebroek), auteur van een werk over de taalpolitiek van de Nederlandse koning⁸⁴, en toen volop bezig aan het onderzoek over de bezettingsgeschiedenis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ten slotte ontmoette hij herhaaldelijk Els Witte bij zijn opzoekingen in Brussel.⁸⁵

Zij allen versterkten hem in het idee om zijn project te voltooien. De belangrijkste adviseur echter was Emile Lousse (1905-1986). "*Dank zij hem*", zo schreef Smits in zijn herwerkte inleiding, "*heb ik het werk in een zuiverder Groot-Nederlands standpunt geplaatst en de formulering van de ondertitels verfijnd*". De twee delen verschenen in 1983, zeker door bemiddeling van Lousse, in de prestigieuze reeks *Standen en Landen*.⁸⁶

Het tweedelige werk uit 1983 bleef niet onopgemerkt. Het werd bekroond met de Prof. Dr. L. Elautprijs van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (het betrof dan het eigenlijke tweede, nieuwe deel). De auteur kreeg in de *Gazet van Antwerpen*, op 11 september 1984, de kwalificatie toegemeten als "*een van de meest prominente specialisten in deze moeilijke materie*". Noël Geirnaert oordeelde dat de bekroning "*de definitieve erkenning over het wetenschappelijke werk*

83. L. François, Intellectuele en revolutionaire bedrijvigheid. Een elitewijziging? Casus: de Oostvlaamse advocaten, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 12, 1981, nr. 3, pp. 535-579 (cf. zijn doctorale dissertatie: L. François, *Elite en gezag. Analyse van de Belgische elite in haar relatie tot de politieke regimewisselingen 1785-1835*, Gent, RUG, doctoraalscriptie, 1987, 4 dln.; L. François, *Les mémoires d'un Orangiste: L.A. Reyphins, ex-président de la seconde Chambre des Etats généraux, 1835*, Bruxelles, 1989; L. François, *De petitiebeweging in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden: balans van het onderzoek*, in: C.A. Tamse & E. Witte [ed.], *Staats- en Natievorming in Willem I's Koninkrijk (1815-1830)*, Brussel, 1992, pp. 122-170.

84. A. De Jonghe, *De taalpolitiek van koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830). De genesis der taalbesluiten en hun toepassing*, Brugge, 1967. L. Wils, De taalpolitiek van Willem I, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, jg. 92, 1977, nr. 1, pp. 81-87; L. Wils, De taalpolitiek van Willem I, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 44, 1985, nr. 4, pp. 193-201; Wils nam het werk nog eens op de korrel in L. Wils, De Belgische Revolutie en de natievorming, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 60, 2001, nr. 1, p. 6, noot 9.

85. Met nadruk verwees Smits naar E. Witte, De vóór- en nadelen van de gebeurtenissen van 1830 voor het Zuiden, in: *De Negentiende Eeuw*, jg. 5, 1981, nr. 4, pp. 189-199.

86. Benadrukking van mij. A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I* [...] kreeg als definitieve ondertitel: *Holland stoot België en daarmee Vlaanderen af en A. Smits, 1830, scheuring in de Nederlanden. II* [...] Brussel met Wallonië veroveren Vlaanderen, zetten uit tot België, en stoten op hun beurt Holland en daarmee de Generaliteitslanden af. Niet alleen Smits had een grote eerbied voor Lousse, ook Wils, die een oud-student was, deelde die. Zie L. Wils, *Professor Lousse en zijn Leuvense studenten*, in: *Hulde aan professor Emile Lousse*, s.l., 1978, pp. 31-34.

van *Dom Arnoldus Smits*" betekende.⁸⁷ Nog in 1984 werd Smits aangezocht om in het tijdschrift van het Nederlands Historisch Genootschap een vaste rubriek te openen voor een literatuuroverzicht omtrent 'de scheiding'. Een van de eerste schietschijven, zo betoogde de journalist van de *Gazet van Antwerpen* was de Gentse hoogleraar Herman Balthazar en zijn visie op de Gentse woelingen in 1830.⁸⁸

De polemisch slagvaardige benedictijn had in 1982 reeds de degens gekruist met Romain Van Eenoo, naar aanleiding van zijn bijdrage over Brugge en 1830 in het Brusselse colloquium over de krijgsgeschiedenis in België. In de delen I en II hernam hij zijn argumentatie uit de Brugse *Biekorf* (1982). De onenigheid tussen Smits en Van Eenoo ging over "*de hevige tonelen die een ogenblik te Brugge voorvielen*", einde augustus 1830. Smits verweet hem onzorgvuldigheid in het aanwenden en citeren van documenten. Voor Van Eenoo hadden deze Brugse incidenten alleen een sociale verklaring van doen, voor Smits, die de sociale implicaties van 1830 zeker niet loochende, waren ze voorwerp van zorg voor een stadsbestuur dat tegen de scheiding was en die scheiding bovendien aanzag als het grootste kwaad.⁸⁹

Het moet gezegd dat Van Eenoo's interpretatie dicht die van Elias benaderde over "*de sociale opstand*" in Brugge en Antwerpen. Het Brugse stadsbestuur verzocht de koning formeel om "*hulp in de heersende sociale onrust*".⁹⁰ Gelukkig had Smits over de sociale aspecten van de revolutie veel opgestoken van Maurice Bologne, die hij in zijn Utrechtse tijd grondig bestudeerde. Nadien, in zijn Steenbrugse opzoekingen, heeft hij tot 1970 een aantal Gentse licentiaatsverhandelingen, die onder Jan Dhondt waren totstandgekomen, zorgvuldig nagekeken. Smits is dieper dan zijn leermeester Geyl ingegaan op de sociale aspecten van de opstand.⁹¹

87. Een grondig en verhelderend boek van Dr. Dom A. Smits, 1830 en de Scheuring in de Nederlanden, in: *Gazet van Antwerpen*, 11 september 1984 (rubriek *Opinie*); N. Geirnaert, Dom Arnoldus Smits [...], p. 114.

88. A. Smits, Enkele studies en uitgaven over de scheiding tussen Noord en Zuid Nederland 1830, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 1984, dl. 99, afl. 2, pp. 229-235. Het betreft hier: H. Balthazar, *De omwenteling van 1830 te Gent*, in: *Akten Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis 1830-1980*, Brussel, 1981, pp. 76-103.

89. Zie A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I* [...], pp. 171, 276 en p. 331 en A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. II* [...], pp. 69 en 286. Van Eenoo had op het colloquium gesteund op de uitgave van 1950 (*Akten Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis* [...], pp. 29-53). Smits heeft de opmerkingen ter harte genomen.

90. H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, I* [...], pp. 400-401 en noot 11. In de herwerkte versie A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I* [...], pp. 104-105 poogt Smits deze onrust in te bedden in de "*massale acties, geleid door katholieken, geestelijken zowel als leken*". De burgerij profiteerde van de onrust. In noot 41 beroept Smits zich dus op Elias om hem gelijk te geven. Toch is het opvallend hoe weinig Smits in 1983 en 1999 citeert uit Elias (A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. I* [...], p. 105; A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. III* [...], p. 390 en A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. IV* [...], p. 438).

91. Reeds op 27 juli 1938 schreef H. Vos aan P. Geyl, n.a.v. een voordracht van Geyl over de Vlaamse beweging: "*Wat 1830 betreft, zie je misschien ook wel de sociale kant van de opstand, die er ook vast was, voorbij (...)*." P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen, III* [...],

Maar dat betekent dan toch dat Smits deze proletarische excessen niet buiten het Groot-Nederlandse prisma blijft bekijken. Zijn consideratie voor de verpauperde massa is alleen groter. Deze gekleurde blik is nu verdwenen. Recentelijk verscheen van Roland Van Opbroecke nog het uitgesponnen verhaal waaruit moet blijken hoezeer een beperkte elite grof misbruik heeft gemaakt van de honger om de nieuwe staat België boven de doopvont te houden.⁹²

Natuurlijk hadden Romain Van Eenoo en Herman Balthazar in 1980, in hun onderzoek naar de Brugse, resp. Gentse stadswelingen, elke connotatie met een politiek-Belgische en a fortiori een Groot-Nederlandse interpretatie van het hele gebeuren reeds ongeloofwaardig gemaakt.⁹³ Maar over de omvang en de diepte van de sociale agitatie had Smits zich niet vergist. Toch verloor hij gaandeweg het contact met de nieuwere onderzoeksresultaten, die voor het sociaal-economische veld van de revolutieperiode, voornamelijk uit Gent kwamen. Het sociaal protest uit die dagen, zo concludeert Marc Reynebeau, "*was nooit een politiek program*".⁹⁴

Hij bleef een inspanning doen om de publicaties te volgen. In de literatuurlijst bij zijn allerlaatste deel (iv, 1999) nam Smits nog een aantal bijdragen op van Gita Deneckere. Haar indrukwekkende studie over het sociaal protest in België lag lange tijd open op zijn leestafel, maar heeft zijn inzichten niet wezenlijk veranderd. Hij bleef erbij dat koning Willem het pleit had verloren, niet alleen door weifelzucht, maar omdat hij "*de armoede niet metterdaad*" bestreden had en de fabrieken "*niet draaiende had gehouden*". Ja, verzuchtte Smits, "*dan zou het Verenigd Koninkrijk daar meer baat bij hebben gehad*".⁹⁵ Ook zij had bij de beschrijving van de Gentse arbeidersopstand op het boek van R. Demoulin uit 1938 gewezen, maar in een totaal ander interpretatiekader.⁹⁶ Het feitenrelaas van de monnik-historicus was indrukwekkend, de synthese echter werd aangevreten door een Groot-Nederlandse interpretatiedrift.

Hoe hartversterkend de lofprijzingen van sommigen ook waren, de historisch-wetenschappelijke conjunctuur keerde zich van dom Smits af. Nog einde 1979 maakte Lammert Buning, die zoveel kolommen in *Wetenschappelijke Tijdingen* had gevuld, een aantal welwillende opmerkingen over de Groot-Nederlandse

p. 181, nr. 450 en noot 1.

92. R. Van Opbroecke, *België, de geboorte van een staat*, Roeselare, 2005.

93. M. Bologne, *L'Insurrection prolétarienne de 1830 en Belgique*, Bruxelles, 1929; de Nederlandstalige uitgave M. Bologne, *De proletarische opstand van 1830 in België*, Leuven, 1979, bewerkte hij in zijn Steenbrugse tijd.

94. M. Reynebeau, *Een geschiedenis van België*, Tielt, 2004, p. 25.

95. A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. III [...]*, p. 304 en noot 16.

96. G. Deneckere, *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België, 1831-1918*, Gent, 1997. De betreffende passage op p. 30 en noot 2. Van Deneckere had hij ook een aantal kortere bijdragen uit 1994 en 1995 opgenomen in de grote literatuurlijst (A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. IV [...]*), maar ze niet meer gebruikt.

geschiedschrijving.⁹⁷ De bijdragen van Lode Wils en Louis Vos aan het colloquium van 11 en 12 december 1980, over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen maakten brandhout van de sterk mythologisch opgewaardeerde Groot-Nederlandse beweging en het DSV in het interbellum – het geestelijk landschap waarin Arnold Smits opgroeide.

In minder dan een decennium mocht blijken dat de grondslagen van een Groot-Nederlandse geschiedschrijving en a fortiori voor een dito interpretatie van de Belgische Revolutie definitief aangetast waren. De polemisch gestelde bijdragen van Louis Vos uit 1975 en 1983 konden daarvoor als goed herkenbaar ijkpunt dienen.⁹⁸ De 'eierdans' omheen Pieter Geyl, over en weer in Vlaanderen en Nederland, kon niet anders dan een onafwendbare relativering met betrekking tot Geyl opleveren. Het grote opstel van Wils in 1983 in het *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* (toen de twee delen van Smits verschenen) klonk als het ware als een definitieve afwijzing.⁹⁹ De geharnaste tekst van 1983 is het definitieve keerpunt geworden in de kritische appreciatie van de Groot-Nederlandse historiografie. Symptomatisch was dat het tweedelig bekroonde werk van Smits, in *Wetenschappelijke Tijdingen* slechts een beperkte recensie kreeg.¹⁰⁰

En weer ging Smits niet door.¹⁰¹ In 1984 vatte hij het idee op een biografie te wijden aan dom Modest Van Assche. Had hij niet op de allereerste bladzijde van de twee delen zijn werk "*opgedragen aan de nagedachtenis van mijn Abt Dom Modest Van Assche*"? Achteraf gezien lijkt het duidelijker: beide grote projecten, een bewust gekozen interpretatie van de 'scheuring' en een biografie van zijn abt, hangen ten nauwste samen, ook binnen een precies begrensde chronologie. Het eerste project resulteerde uit een geleidelijk intense verstrengeling tussen zijn Groot-Nederlandse overtuiging (in Delft begonnen) en het traditionele Vlaams-nationalisme. Het tweede project was in hoofdzaak toegespitst op de abbatiale jaren van dom

97. L. Buning, De Groot-Nederlandse gedachte. Iets over de idee, geschiedenis en historiografie, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 38, 1979, nr. 4, kol. 193-218.

98. L. Vos, De eierdans van P. Geyl. Zijn grootnederlandse politiek in de jaren twintig, in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, jg. 90, 1975, nr. 3, pp. 444-457; L. Vos, Een kritische analyse van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 42, 1983, nr. 3, pp. 176-192.

99. Het sterkt in L. Wils, De Grootnederlandse geschiedschrijving [...], pp. 322-366 (opgenomen in L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland [...]*, pp. 384-428).

100. L. De Vos, Een kritische analyse van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving [...], pp. 251-253.

101. Het bleef bij kleine bijdragen: A. Smits, Enkele studies en uitgaven over de scheiding tussen Noord- en Zuid-Nederland 1830, in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, jg. 99, 1984, nr. 2, pp. 229-235; A. Smits, *Oost-Zeeuws-Vlaanderen in 1830*, in: A.M.J. de Kraker, H. Van Royen & M.E.E. De Smet (red.), *Over den Vier Ambachten, Kloosterzande*, 1993, pp. 819-836.

Modest Van Assche (1932-1945), die samenvielen met de verglijding naar de collaboratie.

De tijd was gekomen om een levensbeschrijving te leveren over deze controversiële man en zijn verantwoordelijkheden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Wat tot dan toe over hem was gepubliceerd, leek te veel op 'verheerlijkende geschriften'.¹⁰² Ik had de gelegenheid in 1984-1985 om het manuscript van hoofdstuk tot hoofdstuk te volgen. Toen kwam Smits meerdere keren op het Verschaevearchief, waar ik bezig was aan de voorbereiding van de uitgave van de *Oorlogs-gedenkschriften*. De gesprekken verliepen erg gestructureerd. De lesgever uit de Schoondijkse en Oostburgse tijd kwam weer boven. Hij deed een flinke poging om een meer afstandelijke benadering van de gebeurtenissen in 1944-1945 te geven, maar zijn ondertoon bleef apologetisch.

Toen het werk in de zomer van 1986 verscheen, verzocht hij mij dringend om een openbare kritische reactie, en herhaalde dit in 1988, toen *aanvullingen en verbeteringen* als 'bijvoegsel' bij een tweede druk noodzakelijk waren.¹⁰³ Ik had toen weinig tijd en heb alleen opmerkingen gemaakt over het pacifisme van de abt en zijn ijver voor de Vlaamse dienstweigeraars, een materie waarvoor ik al enige opzoekingen had gedaan.¹⁰⁴ Het leek mij dat uit het materiaal in het abdij-archief dat hij mij royaal ter beschikking stelde, een genuanceerder inzicht in de moraal-theologische en ideologische achtergronden van de dienstweigering in Vlaanderen (1930-1939) kon verkregen worden.¹⁰⁵

Smits wilde zich wel grondig over de bronnen buigen, ook over het straf-dossier, dat nu voor het eerst kon worden ingekeken, maar hij had het moeilijk om zijn grote verering voor de abt ("*Vader Abt is dood. Ik hield veel van hem*") te verbinden met een afstandelijke wetenschappelijke benadering. Toch verklaarde hij in de *Inleiding* dat men "*de geschiedschrijving niet in dienst moet stellen van de mythologisering*". Precies dat had hij van zijn critici sedert Jan Dhondt geleerd. De biografie

102. I. Lambrecht, *Dom Modest van Assche 1891-1945*, Antwerpen, 1948; A. Smits, *Modest Van Assche*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Brussel, 1964, dl. I; A. de Bruyne, "*Petits vicaires...*": priester Daens - dom Modest van Assche - rektor Jan Bernaerts - pater Callewaert, De Panne, 1968; P. Daels & E. Dekkers, *Dom Modest van Assche 1891-1945*, Steenbrugge, 1971. In 1981 schreef D. Boesman een historisch-theologische licentiaatsverhandeling. D. Boesman, *Dom Modest van Assche 1891-1945: een Vlaamsgezind abt*, KULeuven, departement Godsdienstwetenschap, licentiaatsverhandeling, 1981; A.-T. Van Biervliet, *Steenbrugge [...]*. Deze twee werken dienden als uitgangspunt voor dom Smits.

103. A. Smits, *Dom Modest van Assche [...]*; A. Smits, *Dom Modest Van Assche. Kersten en Vlaming: Aanvullingen en verbeteringen*, Steenbrugge, 1988, beide uitgaven in samenwerking met de Stichting Jan Cobbaut vzw.

104. R. Vanlandschoot, *Michiel Vandekerckhove. Leven en werk*, Rekkem, 1980, pp. 45-69.

105. R. Vanlandschoot, Dom Modest van Assche. Kersten en Vlaming, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 49, 1990, nr. 2, pp. 103-120, opgemerkt door L. Vandeweyer, in R. Burggraef, e.a., *Van rechtvaardige oorlog naar rechtvaardige vrede. Katholieken tussen militarisme en pacifisme in historisch-theologisch perspectief*, Leuven, 1993, p. 226 en noot 33.

heeft een bewust gekozen erg ongelijke verdeling. De periode 1891-1940 (pp. 15-102) valt bijzonder bescheiden uit tegen de beschrijving van de laatste vijf jaar (pp. 103-432), die bovendien logisch en chronologisch slecht onderbouwd zijn. De herdenking in 1995 bewees echter dat de tijd van het emotionele spreken over dom Van Assche nog niet voorbij was.¹⁰⁶ Arnold Smits had met zijn boek een hoogstaande getuigenis afgelegd, maar niet een volwaardige biografie geleverd met voldoende kritische distantie tegenover de oorlogsgebeurtenissen.

Het was hem niet mogelijk om de houding van bisschop Lamiroy tegenover de abt genuanceerd weer te geven. De bisschop was het natuurlijk oneens geweest met de Vlaams-nationalistische houding van Van Assche tijdens het interbellum, en zeker heeft hij de ontwikkelingen binnen de abdij in de oorlogsjaren ten sterkste afgekeurd, maar hij is, zoals Robrecht Boudens heeft aangetoond, herhaaldelijk bij krijgsauditeur Rubbrecht tussenbeide gekomen *"niet uit Vlaamsgezindheid maar vanuit een oprecht rechtvaardigheidsgevoelen"*.¹⁰⁷ Nog minder kon Smits overweg met de in zijn ogen al te harde woorden van Lode Wils over 'collaboratie en repressie'.¹⁰⁸

Het boek werd de hemel ingeprezen door Paul Daels in Erembodegem bij de voorstelling op 7 september 1986. Daels herinnerde ruimschoots aan de oude vriendschapsband van de abt met zijn vader. Uiteraard bewierookte hij de vredesactie van dom Modest en zijn rol in de IJzerbedevaarten. De naam Hendrik Elias viel niet. Noch het expliciet noemen van de spanningen tussen het vnv en de ss-Vlaanderen (wat Smits wél gedaan had). Slechts een verhullend woordgebruik over *"de collaboratie in al haar complexiteit"*, waarbij ook *"onloochenbare onvoorzichtigheid"* voorkwam in het *"brutale machtsspel van de bezetter en het bedrieglijk medespelen door misleiders die met groot omhaal van woorden over ras en Rijk [zich] als dienaars van het volk en van zijn toekomst aandienden"*. De toehoorders in Erembodegem konden daar Cyriel Verschaeve en Jef Van de Wiele in herkennen, maar nauwelijks een vnv'er.

Dom Modest Van Assche en Cyriel Verschaeve in de abdij van Steenbrugge, s.d.

[ADV N, BE ADV N AC460 – Fonds Cyriel Verschaeve, VFA7534]

106. A. Smits, De offerdood van Dom Modest van Assche 1945-1995, in: *Duet*, jg. 15, 1995, nr. 3, pp. 115-130; Vergelijk met N. Wouters, *Assche, Alfons van*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, pp. 361-363.

107. R. Boudens, *Henri Lamiroy (1931-1952)*, in: M. Cloet, e.a., *Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen*, Brugge, 1984, p. 392; herhaald in R. Boudens, *Lamiroy, Henri*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 1781-1782.

108. L. Wils, Over collaboratie en repressie, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 52, 1993, nr. 3, pp. 162-168.

In één ruk sprong Paul Daels dan over naar het “*paroxisme*” van de repressie en de marteldood van de abt als een “*symbool van de tragiek in de opgang van het Vlaamse Volk*”, om te eindigen met een nauwelijks bedwongen klacht tegen diegenen die de Vlaamse oud-strijders en het IJzerbedevaartcomité “*menen verdacht te moeten maken omwille van onze oprechte zorg om de wereldvrede*”. In deze zorg lag de grote betekenis van dom Van Assche: “*Zijn werk en leven blijven bezielend en richtinggevend voor de Vlaamse Beweging van nu en morgen...*”¹⁰⁹

In 1988 werd het hoog tijd om aan de delen III en IV van de *Scheuring* te werken. Meteen begon de strijd tegen zijn leeftijd. Maar ook tegen het verschuivend interpretatieperspectief van de Groot-Nederlandse historiografie, een verschuiving die Smits hardnekkig weigerde te accepteren. Op het Antwerps colloquium van 24 oktober 1992 over de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging sinds 1975, kwam Smits in het verhaal van Pieter van Hees over ‘Vlaams-nationalisme en Groot-Nederland’ niet voor, en in de gebundelde opstellen van Lode Wils in 1994 staat alleen de anekdote van de ruzie Geyl-Gerretson bij de Utrechtse promotie. In de lijst van geraadpleegde werken komt de *Scheuring* niet voor.¹¹⁰ Toch bleef Smits doorwerken en in 1999 (hij was toen 85 jaar) verschenen de delen III en IV in dezelfde *Standen en Landen*¹¹¹, ditmaal “*in dankbare herinnering opgedragen aan mijn leermeester prof. dr. P. Geyl*”. Het nu vierdelige werk werd niet voorzien van een algemeen besluit. Smits hoopte inderdaad nog de werkzaamheden van het vijfde deel te kunnen voltooien. Dat was hem echter niet meer gegund.

Het duidelijkst kwam de perspectiefverschuiving naar voren in het uitvoerig recensie-artikel dat Lode Wils in 2001 aan de vier delen heeft gewijd.¹¹² Voor het eerst wordt hier een globale appreciatie én kritiek geformuleerd. Zonder moeite erkent Wils de verdiensten, niet het minst wat betreft het grondig onderzoek in archieven en pers. Deel I, in de versie van 1983, was op een aantal punten vernieuwend. Niet alleen omdat de polemiek met Jan Dhondt positieve effecten had gesorteerd. Smits had bovendien een verscherpte aandacht voor het proleta-

109. Archief Sint-Pietersabdij, Steenbrugge: Toespraak van de heer Paul Daels, voorzitter van het IJzerbedevaartcomité, bij de voorstelling van het boek, 7.9.1986. Document nu in bewaring gegeven in het ADVN.

110. P. van Hees, Over Vlaams-nationalisme en Groot-Nederland, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, bijzonder colloquiumnummer, 1993, pp. 58-78; L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland [...]*, p. 294; op p. 416 wordt alleen de titel vermeld van het in 1950 verschenen deel. In de index wordt op p. 496 Arnold Smits verward met een Antwerps ‘gematigd liberaal’ uit 1841.

111. A. Smits, 1830, *scheuring in de Nederlanden. III [...]* met als ondertitel *Hoofdrobspelers, medespelers en bespelers van de publieke opinie in de Nederlanden*, en A. Smits, 1830, *scheuring in de Nederlanden. IV [...]* *Op weg naar een zelfstandig “Hollands” Nederland en een onafhankelijk “Waal” België. Midden-Nederland komt tussen twee stoelen te zitten.*

112. L. Wils, De Belgische Revolutie en de natievorming, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 60, 2001, nr. 1, pp. 5-18.

risch karakter van de Revolutie. Hij had oog voor het aandeel van de (Franstalige) liberalen, die geen zin hadden in een annexatie door Frankrijk. De polemiek die het werk (1950, 1983) veroorzaakte, sproot niet voort uit deze vernieuwende heuristiek, die Wils aangenaam verraste, maar uit het achterliggende grondfeit dat Geyl, zowel als Smits, zich bewust binnen 'een fundamentalistisch-nationalistisch Groot-Nederlandse opvatting' opgesloten hadden. Smits heeft dit carcan niet verlaten, ook niet in 1999.

De uitvoerige samenvatting door Wils hoeft hier niet te worden overgegaan. In deel III heeft Smits acht keer de Leuvense hoogleraar rechtstreeks in het vizier gehad.¹¹³ Meestal gaat het over kleine prikkjes. Een daarvan, op p. 88, gaat dieper en betreft de uitlating over de blijvende invloed van de Contrareformatie op België en de hervorming op Nederland. *"Ik betoogde juist"*, zo repliceerde Wils, *"dat de verschillen tussen België en Nederland niet alle vanuit de grote transformatie van de zestiende eeuw moeten verklaard worden, zoals het gewoonlijk gebeurt, maar ook vanuit het grote transformatieproces van 1780-1848, de omzetting van de oude proto-naties in moderne naties."* Het sterke verwijt van Wils aan Smits betrof diens nalatigheid om beide transformatieprocessen in zijn onderzoek en zijn conclusies te verdisconteren. De nieuwe inzichten over de periode 1780-1848 met betrekking tot natievorming (met inbegrip van de taalproblematiek) zaten er toch al twee decennia aan te komen.

Ik ben de overtuiging toegedaan dat niet alleen Wils hierin gelijk heeft, maar dat hij bij de poging om de Belgische Revolutie in het kader van de natievorming te verklaren, baanbrekend en vernieuwend werk heeft geleverd. Hij nagelde Pieter Geyl definitief vast in het bredere kamp van de Duitse nationalist, hoezeer ook na 1932 de Utrechtse hoogleraar geschrokken was van de nationaal-socialistische ontwikkeling in Duitsland.¹¹⁴ Het groot-neerlandisme van Geyl en ook van diens leerling Smits, moest worden afgeschreven, zowel voor een verklaring van de Belgische Revolutie als voor de legitimering van een etnisch nationalisme.¹¹⁵

De eindconclusie van Wils dat sinds 1830 de taal in Europa wel een belangrijke rol heeft gespeeld, maar niet in de zin van een exclusieve verklaringsgrond in de natievorming, zet de afstand tussen hem en Smits in een helder daglicht. De positieve verdiensten van de Steenbrugse historicus zullen blijven en mijns inziens verder inspirerend werken, op grond van het immense bronnenonderzoek, maar met achterwegelating van het (politiserende) Groot-Nederlandse perspectief. Dat

113. A. Smits, *1830, scheuring in de Nederlanden. III [...]*, pp. 27, 36, 51, 58, 61, 86, 88 en 90.

114. Cf. L. Wils, Geyl en Pirenne, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 60, 2001, nr. 3, pp. 167-175; L. Wils, De Groot-Nederlandse beweging, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 64, 2005, nr. 1, pp. 23-34.

115. L. Wils, De Groot-Nederlandse beweging [...], pp. 23-34.

zegt ook Rolf Falter over het vierdelige werk van Smits, “*dat een schat aan gegevens bevat over de impact van de revolutie overal te lande, maar verminkt wordt door een obsessie om het grootnederlands gelijk aan te tonen*”.¹¹⁶

Het blijkt ook uit de meest recente geschiedschrijving over 1830 en het volledig wegdeemsteren van de Groot-Nederlandse visie op deze revolutionaire gebeurtenissen. In het reeds geciteerde werk van Marc Reynebeau ontbreekt elke verwijzing naar Geyl of Smits.¹¹⁷ Anders dan in 1980 kreeg in 2005 de Belgische Revolutie nu een grote aandacht. Er was niet alleen het boek van Rolf Falter. Het alleenzigmakend perspectief van de sociale schok die de revolutie voortbrengt, werd opgevangen in een verbredend comparatief fresco. Geen ‘scheuring’ als in de Groot-Nederlandse verklaring, maar een nuchter neerzetten van de broedertwist: *België en Nederland en de erfenis van 1830*. Een beetje, om het met de woorden van Marnix Beyen te zeggen naar aanleiding van 175 jaar België: “*nostalgie naar een vervlogen natie*”.¹¹⁸

Een natie die onder de druk van een ‘Europese’ constellatie leeft.

Misschien bleef er dan toch een aspect uit het vierde deel van Smits overeind, nl. zijn studie van de Londense protocollen. De Steenbrugse historicus zag die gesprekken alleen in het kader van de tegenstellingen tussen Den Haag en Brussel. Horst Lademacher heeft ook dat perspectief verwijd. Wat in Londen bekokstoofd werd, had te maken met het vestigen van neutraliteit en een evenwichtige balans van krachten in Europa, rekening houdend met de opwaartse druk van de ‘naties’.¹¹⁹ 1830 vertoonde niet alleen een twistpunt binnen het ‘amalgam’ dat 15 jaar voordien gesmeed was, het was een jaar van ongezien vele brandhaarden van politieke en sociale onrust, de tweede grote golf na de Franse Revolutie van 1789. Wat in Brussel gebeurde, was meedeinen op de golven van ‘liberalisme en nationale bewegingen’, die alle geloofden in een betere toekomst.¹²⁰

Het allerlaatste project van een ‘nieuwe’ geschiedenis van België onderzoekt zelfs in de eerste paragraaf terecht de specifieke relatie tussen geschiedenis en ideologie. Met name wordt daarin 1936 aangewezen als het aanvangsjaar van een bewuste ‘Vlaamse’, resp. ‘Groot-Nederlandse’ geschiedschrijving, waarvan de

116. R. Falter, *1830, De scheiding van Nederland, België en Luxemburg [...]*, p. 333.

117. M. Reynebeau, *Een geschiedenis van België [...]*, pp. 13-43.

118. P. Rietbergen & T. Verschaffel, *Broedertwist. België en Nederland en de erfenis van 1830*, Zwolle, 2005; M. Beyen, Nostalgie naar een vervlogen natie. Een terugblik op de historische productie naar aanleiding van 175 jaar België, in: *Ons Erfdeel*, jg. 49, 2006, nr. 1, pp. 121-125.

119. H. Lademacher, Belgien als Objekt und Subjekt europäischer Aussenpolitik. Historische Fallstudie zu den politischen Determinanten und Möglichkeiten eines kleines europäischen Landes, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 35, 2005, nr. 4, pp. 457-502.

120. Fr. Boterman, *Moderne geschiedenis van Duitsland*, Amsterdam, 2005, p. 62.

conjunctuur even hevig als kortstondig is geweest.¹²¹ In het eerste hoofdstuk van dit driedelige opzet heeft Els Witte, in het haar toegemeten gedeelte, over *de constructie van België*, geen aandacht meer voor Geyl. Zij ruimt wel een plaats in voor de vier grote delen van Arnold Smits in de bibliografie. De Brusselse hoogleraar citeert bovendien de monnik-historicus tweemaal, hem de eer gevend voor zijn adequate speurzinn, maar voorbijgaand aan de tijdsgebonden en beladen interpretatie over de 'scheuring van de Nederlanden'.¹²²

In de naoorlogse conjunctuur van de historiografie was de Groot-Nederlandse conceptie niet meer aan zet, "*romantisch-volkse denkbeelden zijn, zeker onder intellectuelen, tot gedateerd en besmet gedachtengoed verklaard*".¹²³ Geyl heeft aan deze denkbeelden vastgehouden. Smits tot in 1999 ook. De grote natievormende krachten van 1780-1848, het vatten van dit proces en het uitlijnen van de gevolgen daarvan in een langere termijnverklaring, overschrijden het volumineuze oeuvre van Arnold Smits. Het enorme materiaal dat hij heeft aangebracht, moet in dit nieuwe perspectief herwogen worden. Pieter Geyl heeft met betrekking tot de geschiedenis van België en de Vlaamse beweging een aantal studenten met grote namen opgeleid. Lode Wils vernoemt er drie aan het einde van zijn bijdrage: Hermann von der Dunk, Arie Willemsen en Piet van Hees.¹²⁴ Aan dit trio mag de kleinere naam van Arnold Smits even voorafgaan.

Romain Vanlandschoot (1933) is de auteur van o.a. de biografieën over Albrecht Rodenbach (2002) en priester-dichter Cyriel Verschaeve (1998). Hij is voorzitter van het Jozef Lootensfonds en was hoofdredacteur van het jaarboek *Verschaeviana* (1980-1994). Hij is sinds 1981 redactielid van *Wt.*

121. E. Witte, J.-P. Nandrin, E. Gubin & G. Deneckere, *Nieuwe geschiedenis van België*, Tielt, 2005, p. 19 en noot 11 (de verwijzing naar L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland [...]*: dit betreft de sterke tekst van 1983). Deze historiografie 'schuift de stelling naar voren dat Vlaanderen en Holland behoren tot een gemeenschappelijke, Groot-Nederlandse *matrix*', (cur-sivering van mij), precies dat wat Geyl en Smits voorstonden.

122. E. Witte, J.-P. Nandrin, E. Gubin & G. Deneckere, *Nieuwe geschiedenis van België [...]*, p. 52 en noot 1; p. 96 en noot 11; bibliografische vermelding op p. 229. Het deel draagt als titel: *1828-1847. De constructie van België*, pp. 29-235.

123. H.W. von der Dunk, *Twee historici in hun tijd [...]*, p. 43.

124. L. Wils, "*Ik gruwde van het wetenschappelijk misdrijf dat hier gepleegd was*" [...], p. 28.

ABSTRACT

Vanlandschoot (Romain), Dom Arnoldus Smits (1914-2005). Historicus van de "Scheuring der Nederlanden" en biograaf van Modest Van Assche, in: *Wetenschappelijk tijdingen*, LXV, 2006, 2, pp. 86-121.

Romain Vanlandschoot, *Dom Arnoldus Smits (1914-2005). Historian of the break up of the Low Countries and biographer of Modest Van Assche*

Arnold Smits, who had a Dutch Pan-Netherlandic background, became a Flemish nationalist Benedictine monk at the abbey of Saint Peter of Steenbrugge near Bruges. He was also a historian, renowned for his four-part study *1830 and the break up of the Low Countries* and for his biography of the Flemish nationalist abbot *Dom Modestus Van Assche*.

Romain Vanlandschoot describes the chequered life and career of Smits and also takes this opportunity to depict the abbey: it was not only scientifically renowned for editing *Corpus Christianorum*, the study of the authentic texts by early Christian authors, but it was also a location where during a significant part of the 20th century the different tendencies within Flemish nationalism confronted each other.
